

Univerzita Karlova v Praze
Fakulta humanitních studií

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Barbora Svobodová

Souvislost mezi výchovným stylem rodičů a interpersonální dominancí potomků

Vedoucí diplomové práce: Mgr. et Mgr. Jitka Lindová, Ph.D.

Praha, 2014

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 18. 6. 2014

Barbora Svobodová

.....

Děkuji Mgr. et Mgr. Jitce Lindové Ph.D. za vedení mé bakalářské práce a za podnětné připomínky. Dále bych chtěla velice poděkovat Mgr. Denise Průšové za vždy pozitivní přístup a podnětné rady.

I. Úvod

II. Teoretická část

1	Výchovné styly	8
1.1	Pohled do historie	8
1.2	Současná praxe	9
1.3	Výchovné styly v českém prostředí.....	14
2	Teorie vysvětlující mezigenerační přenos v rodině	19
2.1	Teorie citové vazby (Attachment Theory)	19
2.1.1	Mezigenerační přenos citové vazby.....	21
2.2	Teorie sociálního učení (<i>Social Learning Theory</i>).....	23
2.2.1	Mezigenerační přenos napodobováním.....	24
2.3	Mezigenerační přenos vybraných fenoménů souvisejících s tématem partnerské dominance	24
2.3.1	Agrese a násilí v rodinách	25
2.3.2	Agrese a násilí v rámci sociální dominance.....	26
2.3.3	Konflikty	28
3	Koncept interpersonální dominance v souvislosti s výchovnými styly	29

III. Výzkumná část

1	Cíle výzkumu.....	32
1.1	Formulace hypotéz.....	33
2	Design výzkumu	34
3	Materiál a metody výzkumu	35
3.1	Demografický dotazník.....	35
3.2	Dotazník interpersonální diagnózy (ICL)	35
3.2.1	Vyhodnocení.....	37
3.3	Dotazník pro zjišťování způsobu výchovy v rodině	39
3.3.1	Vyhodnocení.....	40
4	Výzkumný vzorek	42
5	Výzkumné nástroje.....	43
5.1	Popis přihlašování účastníků do systému Qualtrics.....	43
6	Vlastní výsledky výzkumu.....	44
6.1	Popisná statistika	44
6.1.1	Popisná statistika testu ICL.....	44
6.1.2	Popisná statistika Dotazníku pro zjišťování způsobu výchovy v rodině.....	45
6.2	Mezigenerační přenos interpersonálních dimenzí dominance – submise a hostilita – afiliace	47
6.3	Korelace mezi dominantí – submisí a hostilitou – afiliací muže v závislosti na jednotlivých komponentách výchovy otce a matky.....	49

6.4	Korelace mezi dominancí – submisí a hostilitou – afiliací ženy v závislosti na jednotlivých komponentách výchovy otce a matky.....	51
6.5	Shrnutí výsledků	53
7	Diskuze	55
7.1	Ověření hypotéz	56
8	Závěr.....	57

I. Úvod

Vědci i samotní rodiče od nepaměti pátrají potom, jaká je správná cesta ve výchově dítěte. Během staletí se na tento fenomén pohlíželo z mnoha hledisek, a to podle toho, jak se společnost vyvíjela. Obecně dnes můžeme říci, že s příchodem moderní společnosti se změnila i struktura a fungování rodiny. Dnešní výchova dětí už nestojí na příkazech a zákazech jako dřív, naopak se spíše prosazuje partnerský přístup a respektování malého člověka i jeho vlastní individuality. Přesto, nebo právě proto, nás tlak okolního světa neustále nutí přemýšlet nad tím, jakým hodnotám máme své dítě učit, aby bylo v tomto světě schopné obstát. Fakt, že v moderní západní společnosti tradice a hodnoty předávané z generace na generaci pomalu ustupují do pozadí a jsou vytlačovány individuálními cíli, uvádí mnohé do stavu nejistoty. To vše se promítá do chodu a fungování rodinného života a způsobu, jakým jsou pak děti vychovávány.

Způsob výchovy v rodině a prostředí, ve kterém dítě vyrůstá, v současnosti zajímá nemalý počet autorů. Rodina představuje důležité sociální a edukační prostředí pro vývoj a rozvoj dítěte. Dítě potřebuje dospělé, kteří mu projevují lásku a ukazují hranice. Rodina je pro dítě také prvním místem, ve kterém zažívá zkušenosti s fungováním partnerského vztahu. Z mnoha studií vyplývá, že rodinné prostředí, ve kterém dítě vyrůstá, je zásadní pro utváření a udržování jeho následných mezilidských vztahů, ať už s vrstevníky, nebo s prvním partnerem. Musíme konstatovat, že v současné době, kdy se stále zvyšuje míra rozvodovosti, narůstá i množství jedinců, kteří mají tuto prvotní zkušenost spojenou spíše s negativními konotacemi a problematickým prožíváním.

Tato skutečnost mě vedla k zamyšlení nad tím, jak styl, kterým byl jedinec vychován, ovlivňuje jeho (její) dominantní či naopak submisivní chování v partnerském vztahu. Ve své práci se tedy budu zabývat mezigeneračním přenosem dominantního chování, tedy právě tím, zda, a v případě, že ano, jakým způsobem jedinci od svých rodičů přejímají styly chování a jak tyto styly uplatňují v rámci jejich současného partnerského vztahu s romantickým partnerem.

V první části teoretické práce představím téma a druhy výchovných stylů, přičemž nejprve uvedu dvě základní teorie, díky nimž se výzkumníci k tématu výchovných stylů začali obracet. Dále budou vymezena teoretická východiska a zjištěné typologie výchovných stylů v rámci zahraniční i české literatury. Trochu konkrétněji si představíme *Model devíti polí*,

z něhož vychází *Dotazník zjišťování způsobu výchovy v rodině*, jež používám ve výzkumné části své práce. Druhá část teoretického zázemí práce bude věnována teoriím vysvětlujícím mezigenerační přenos v rodině, tedy teorii citové vazby a teorii sociálního učení. V závěru této kapitoly uvedu vybrané jevy manifestující mezigenerační přenos v souvislosti s tématem partnerské dominance, mezi které patří agrese a násilí v rodině a konflikty. Představíme si výzkumy zabývající se vlivem těchto jevů na sociální dominanci jedince. Třetí část teoretické části se zaměří na interpersonální dominanci. Nejprve si vymežíme rozlišení mezi dominancí jakožto osobnostním rysem a dominancí chápanou jako výsledek sociální interakce. Na závěr si představíme studie zabývající se interpersonální dominancí v souvislosti s výchovnými styly. Ve výzkumné části se budeme zabývat cíly výzkumu, jeho designem, popisem výzkumného vzorku a vlastními výsledky výzkumu.

II. Teoretická část

1 Výchovné styly

Výchovné styly patří mezi jedno z hlavních témat, kterými se tato práce zabývá. V následující teoretické části představím tento pojem a zároveň charakterizuji jednotlivé teorie, které byly v rámci tohoto tématu vypracovány. Nejprve se však ohlédneme zpět do historie, kde se začala rozvíjet problematika vlivu rodinného prostředí na vývoj dítěte.

1.1 Pohled do historie

Na počátku 20. století existovalo relativně málo empirických výzkumů týkajících se rodinných procesů a jejich vztahu k vývoji dítěte (Maccoby, 1992). Přesto je z této doby důležité zmínit dva protichůdné směry – a to behaviorismus a psychoanalytickou teorii. Hlavním představitelem **behaviorismu** byl John Watson. Tento směr vychází z tvrzení, že chování lze zkoumat objektivně bez jakéhokoli spojení s vnitřními duševními stavy. Toto tvrzení mají dokázat experimenty se zvířaty. Mezi nejvýznamnější patří experimenty I. P. Pavlova (který popsal klasické podmiňování) a Edwarda Thondika (který popsal podmiňování operantní). Byla to doba, kdy socializace dítěte byla chápána analogicky k procesu učení probíhajícího v laboratořích se zvířaty. V návaznosti na tyto experimenty se zvířaty, rozpracoval B. F. Skinner různé druhy posilování a popsal, jak mohou být tyto principy chování využity k socializaci dítěte. Principy klasického a operantního podmiňování tak byly považovány za specifické procesy, při nichž se děti učí požadovaným formám chování pomocí principu odměny a trestu. Rodiče byli chápáni jako primární osoby, které dětem určují, co je žádoucí a co nikoli. Žádoucí chování bylo následně odměňováno a posilováno a nežádoucí trestáno (Papalia & Wendkos, 1992). Tímto způsobem se z Behaviorismu vyvinula **teorie sociálního učení**, podle níž se děti učí pozorováním a napodobováním druhých v procesu zvaném modelování. Hlavním představitelem byl Albert Bandura, který potvrzuje, že identifikace dítěte s rodičem, který formuje jeho chování pomocí odměny a trestu, je nejdůležitější element socializace dítěte. Bandura zdůraznil, že učení probíhá v sociálním kontextu a je komplexnější než jednoduché podmiňování pozorované u zvířat. (Bandura & Huston, 1961; Bandura, 1977; Papalia & Wendkos, 1992).

Psychoanalytickou teorii představil na samém počátku 20. století Sigmund Freud. Mnoho jejích prvků bylo rozpracováno v souvislosti se socializací dítěte a rolí rodičů v tomto

procesu (Freud, 1996). Podle něj je rané dětství charakteristické vysokou plasticitou, protože vlastnosti získané v této době jsou téměř nevratné, ačkoli během dospívání mohou změnit způsob, jakým jsou projevovány. Freud dále popsal dvě hlavní intrapsychické síly, které se formují během různých fází psychosociálního vývoje - sexualitu (libido) a agresi. Rodičovské postupy podle něj určují kvalitu zkušeností dítěte v každé fázi vývoje. Rodiče jsou ti, kteří musí omezovat dětská přání a směřovat jejich agresi do přijatelných mezí. Posledním důležitým bodem jeho teorie je, že děti prožívají neustálý konflikt, který je nakonec vyřešen identifikací, tedy ztotožněním se s rodičem stejného pohlaví.

Tyto dva směry jsem zmínila z toho důvodu, že oba hlavní představitelé, tedy jak Bandura, tak Freud, mluví o identifikaci, jakožto procesu zvnitřnění určitého chování, hodnot a postojů, které dítě přebírá od rodičů (Bandura & Huston, 1961; Bandura, 1977; Freud, 1996). Identifikace, jak si ukážeme později, je jedním z hlavních prvků mezigeneračního přenosu hodnotových systémů i interpersonální dominance.

Ve třicátých letech 20. století proběhly významné výzkumy Kurta Lewina a kol. (Lewin, Lippitt, & White, 1939), kteří dokázali, že se děti školního věku pod demokratickým vedením více zapojují ve skupinových projektech, vykazují méně nepřátelství a dokážou pracovat i bez dohledu dospělého efektivněji než děti, které jsou vedeny autokraticky. Díky výzkumům Lewina et al. (1939) tak vznikla první typologie výchovných stylů - výchovný styl demokratický, autokratický, integrační a liberální, z které vychází i typologie *Baumrind* (1966), kterou zmíním později v této práci.

1.2 Současná praxe

V současnosti je všeobecně známo, že výchovné styly jsou pro vývoj dítěte zásadní. Abychom však dokázali správně pochopit procesy, jejichž prostřednictvím ovlivňuje rodičovský styl vývoj dítěte, je nutné vysvětlit tři různé aspekty rodičovství definované podle (Darlinga & Steinberga (1993) a to 1) cíle, k nimž socializace dítěte směřuje, 2) výchovné praktiky, pomocí nichž rodiče pomáhají dětem, aby dosáhly těchto cílů a 3) výchovný styl, neboli emoční klima, ve kterém socializace dítěte probíhá.

Rodičovský výchovný styl podle autorů Darlinga a Steinberga (1993) nejlépe charakterizuje schopnost rodičů socializovat dítě a formovat jeho otevřenost vůči této socializaci. Rodičovský výchovný styl je podle nich souhrn postojů vůči dítěti, jež jsou dítěti

předávány a dohromady vytvářejí emoční klima, ve kterém je dítě vychovááno a socializováno. Výchovné praktiky jsou oproti výchovnému stylu definovány jako specifické, cílené postupy rodičů, jež používají k výchově dětí. Spera (2005) ve své studii tyto výchovné praktiky rodičů dále rozpracovává a zároveň zdůrazňuje jejich význam pro školní výsledky adolescentů. Podle něj existují tři koncepty rodičovství, které v podstatě odráží dřívější definici aspektů rodičovství podle Darlinga & Steinberga (1993). Patří mezi ně rodičovské zapojení, míra kontroly a v neposlední řadě i cíle, hodnoty a aspirace kladené rodiči na dítě. Rodičovské zapojení Spera (2005) charakterizuje vzájemným působením a nepřetržitým zapojením rodičů do života dítěte. V souvislosti se školním prostředím bylo zjištěno, že rodičovské zapojení pozitivně koreluje se školními úspěchy dětí (Steinberg, Lamborn, Dornbusch, & Darling, 1992). Rodičovskou kontrolu Spera (2005) definuje ve spojitosti se školními výsledky dětí jako zapojení rodičů ve vzdělávacích aktivitách dětí i po škole, tedy jejich snahou pomáhat dětem s domácími úkoly nebo dohlížením na volnočasové aktivity dítěte trávené s vrstevníky apod. Poslední důležitý koncept rodičovství je způsob, jak rodiče socializují děti pomocí vyjadřování cílů, jichž mají dosáhnout, ambicí, které mají naplnit a hodnot, se kterými se mají vnitřně ztotožnit (Spera, 2005).

Výzkumy opakovaně potvrzují, že výchovné styly predikují výsledky dítěte, ať už se jedná o pocit pohody, sociální kompetence, školní úspěchy, psychosociální vývoj, či problémové chování (Baumrind, 1971; Darling, 1999; Steinberg et al., 1992). První práce zkoumající tento vliv většinou pracovaly s dvojdímním modelem zkoumání. Leary (1957, in Gurtman & Pincus, 2003) se ve své práci zabýval aspekty mezilidského chování. Na základě pozorování psychoterapeutických sezení vyhotovil Learyho kruh charakterizující mezilidské chování pomocí škál **dominance vs. submise** na ose vertikální a **láska (afiliace) vs. nenávisť (hostilita)** na ose horizontální. Tento model byl Learym a jeho kolegy (Freedman, Leary, Ossorio, & Coffey, 1951) dále přetvořen na dnes známější *interpersonální kruh* (Interpersonal Circle – IPC), ze kterého později vzešel *Dotazník interpersonální diagnózy (ICL)* (Leary, Suczek, & LaForge, R.L. (USA), úprava: Kožený, Ganický, 1976) se kterým pracuji ve výzkumné části své práce. Autoři řadí interpersonální dimenze do kruhového dvojdímního kontinua, přičemž vnitřní kruh reprezentuje interpersonální tendence adaptivní a vnější kruh tendence extrémní či rigidní, považované obecně za maladaptivní. Pozdější Schaeferův cirkumplexní model mateřského chování (1965 in Pincus, Gurtman, & Ruiz, 1998) byl podobný IPC, nicméně lišil se v dimenzionálním pojetí modelu. Schaefer definoval dimenze **hostilita vs. láska** na ose horizontální a **autonomie vs. kontrola** na ose vertikální. Z dalších široce užívaných cirkumplexních modelů bychom mohli zmínit

např. *Strukturální analýzu sociálního chování* (SASB), jež vypracovala Lorna S. Benjamin (1974, 1996), a která vychází ze Schaeferova cirkumplexního modelu. SASB je třídimenzionální model, který zohledňuje autonomii, afiliaci a interpersonální ohnisko jedince (více viz. Pincus et al., 1998).

V návaznosti na dříve zmíněnou typologii Lewina (1939) realizovala Diana Baumrind rozsáhlé pozorování spojené s rozhovory s rodiči. Tak vznikla pravděpodobně nejznámější a nejvlivnější typologie výchovných stylů (Baumrind, Larzelere, & Owens, 2010; Baumrind, 1966, 1971, 1978, 2013). V těchto pracích autorka charakterizovala a následně i rozpracovala, jak si ukážeme později, tři hlavní výchovné styly v rodině – **autoritativní, autoritářský a shovívavý**, které později obohatili další autoři (Maccoby & Martin, 1983) o styl **zanedbávající**. Tento model čtyř výchovných stylů byl přepracován do podoby dvou dimenzí, které můžeme definovat pomocí pojmů **rodičovská náročnost a rodičovská vstřícnost** (Maccoby & Martin, 1983). První pojem je charakteristický vysokými nároky rodičů, kteří od dítěte očekávají dodržování jasně stanovených pravidel a norem chování, vyžadují absolutní začlenění dítěte do rodinného systému. Rodičovská vstřícnost naopak odkazuje na snahu rodičů podporovat rozvoj osobnosti a sebeprosazení svého dítěte a to tím, že jej motivují a naslouchají jeho potřebám. Vzhledem k tomu, že při určování výchovného stylu pracujeme s mírou obou těchto dimenzí, je jasné, že se pohybují na škále – nízká až vysoká míra rodičovské náročnosti / vstřícnosti.

- **Shovívavý výchovný styl** - Podle (Baumrind, 1966) se tento styl vyznačuje přijímáním dítěte, emoční podporou a porozuměním, ale také tím, že dítěti jsou předkládány jen malé či žádné požadavky. Dále uvedla (Baumrind, 1978), že shovívaví rodiče přistupují k podnětům a činnostem dítěte kladně a vlídně a že sami sebe vidí jako zdroj pro jeho potřeby. Rodiče sami sebe však nepovažují za aktivní činidlo odpovědné za utváření a pozměňování chování dítěte. Z hlediska dvou dimenzí je tak tento přístup charakteristický nízkou mírou náročnosti a vysokou mírou vstřícnosti (Maccoby & Martin, 1983).
- **Autoritářský výchovný styl** – autoritářští rodiče vyžadují poslušnost a podřízenost dítěte. Na dítě mají vysoké nároky a netolerují nevhodné chování. Jsou přísní a prosazují svou moc v rámci daných pravidel chování, které sami určili a které musí být dodrženy bez zbytečného vysvětlování (Baumrind, 1966, 1978). Pro autoritářskou výchovu je typická vysoká míra náročnosti, ale nízká míra vstřícnosti, což v důsledku znamená, že rodiče od dětí vyžadují, aby se absolutně podřídily a respektovaly rodinou strukturu. Rodiče očekávají slepou poslušnost a dítěti nedávají žádnou možnost nesouhlasit s tím, co oni přikáží (Darling, 1999).

- **Autoritativní výchovný styl** – Podle Baumrind (1966, 1978) jsou autoritativní rodiče vstřícní a laskaví, svým dětem poskytují lásku a podporu v kombinaci s jasně vymezenými pravidly rodinné struktury. Autoritativní rodič tedy stejně jako autoritářský určuje pravidla chování, ale na rozdíl od autoritářských rodičů tyto normy dítěti odůvodňuje a akceptuje jeho přání a potřeby. Podle autorů (Maccoby & Martin, 1983) je tento přístup charakteristický vysokou mírou rodičovské vstřícnosti i vysokou mírou rodičovské náročnosti.
- **Zanedbávající výchovný styl** – je typický nízkou mírou rodičovské vstřícnosti a stejně tak nízkou mírou rodičovské náročnosti (Baumrind, 2013). V extrémních případech jde o rodiče, kteří své děti opravdu zanedbávají a odmítají, většina ale spadá do normálního rozsahu (Darling, 1999).

Výsledky výzkumů ukazují, že autoritativní výchovný styl pozitivně koreluje se školními úspěchy dětí (Dornbusch, Ritter, Leiderman, Roberts, & Fraleigh, 1987; Lamborn, Mounts, Steinberg, & Dornbusch, 1991; Steinberg et al., 1992), vyšší spokojeností ve vztahu (Amitay, Mongrain, & Fazaa, 2008), strategiemi dosahování úspěchů (Aunola, Stattin, & Nurmi, 2000) podporou sourozenců a jejich blízkostí (Milevsky, Schlechter, & Machlev, 2011), častějším podporujícím chováním vůči romantickému partnerovi v dospělosti (Conger, Cui, Bryant, & Elder, 2000) a mimo jiné i bezpečnému *attachmentu* s romantickým partnerem (Nosko, Tieu, Lawford, & Pratt, 2011). Podobně i Auslander, Short, Succop, & Rosenthal (2009) potvrdili, že výchovný rodičovský styl charakteristický kladným přijetím, zapojením a dohledem předpovídá vzájemnost v romantickém vztahu s partnerem, která následně predikuje větší spokojenost ve vztahu. Podle Lamborna et al. (1991) a Steinberga et al. (1994) se autoritativní styl ve všech směrech ukazuje jako ideální. I další výzkumy ukazují, že adolescenti, kteří jsou vychováni autoritativními rodiči, jsou v porovnání s adolescenty vychovávanými autokratickými rodiči, lépe přizpůsobiví v domácí, zdravotní i citové sféře (Sartaj & Aslam, 2010).

Autoritativní rodičovský styl se tak opakovaně ukazuje, zvláště v případě výzkumného vzorku Severní Ameriky, jako optimální (Baumrind, 1971; Lamborn et al., 1991; Steinberg et al., 1994). Existuje řada studií prováděných i v jiných zemích, které také tuto myšlenku potvrzují (Dánsko - Hoeve, Dubas, Gerris, van der Laan, & Smeenk, 2011; Velká Británie - Shucksmith, Hendry, & Glendinning, 1995).

Oproti tomuto všeobecnému názoru však stojí studie prováděná na čínských adolescentech, ve které se tvrdí (Chao, 1994), že význam rodičovského výchovného stylu

může být různý v závislosti na dané etnické skupině. Typické styly toho, jak spolu rodič s dítětem interagují, jsou podle něj ovlivněny kulturními faktory. V této studii Chao (1994) charakterizoval asijský výchovný styl termínem „*training*“, který můžeme přeložit jako průpravu, kterou rodiče předají svým dětem. Jedná se o zdůraznění významu těžké práce, sebekázně a poslušnosti. Ačkoli je v čínském prostředí tento výchovný styl považován za pozitivní, protože rodiče své děti učí adekvátnímu chování vštěpováním kulturních i rodinných hodnot, v americké společnosti je tento přístup považován za velmi přísný a evokuje autoritářský výchovný styl. Chao (1994) na školních úspěších čínských dětí emigrantek do USA ukazuje, že autoritářská výchova by neměla být všeobecně považována za negativní, podle něj záleží na kulturních normách a na tom, jak je dítě od malička vedeno. Jeho další studie (Chao, 2001) např. potvrzuje, že autoritativní styl, který je v amerických a evropských rodinách všeobecně považován za ideální, pro asijské děti ideální není.

Jak jsem zmínila výše, typologie Baumrind (1966, 1971) je v západních zemích všeobecně uznávána a vychází z ní většina autorů zabývajících se vlivem výchovných stylů na vývoj dítěte (Barber, 1996; Butler, Skinner, Gelfand, Berg, & Wiebe, 2007; Darling, 1999; Hoeve et al., 2011; Lamborn et al., 1991; Steinberg et al., 1994). Baumrind však svou typologii dále rozpracovává a určuje přechodné formy hlavních výchovných stylů. Ve své studii (Baumrind et al., 2010) přichází s rozšířenou typologií tří hlavních výchovných stylů – autoritativního, autoritářského a shovívavého, přičemž vychází z míry prosazování autority rodičů předškolních dětí. Zohledňuje tři hlavní dimenze, a to podle modelu Schaefera (1965, in Baumrind et al., 2010), tedy pevnou / laxní kontrolu chování (rodičovská náročnost), přijetí / odmítnutí (rodičovská vstřícnost) a psychickou autonomii / psychickou kontrolu. Chování rodičů charakteristické větší náročností než vstřícností je považováno za řídicí (*directorial*) a to, jež je charakteristické větší vstřícností než náročností, za mírné (*lenient*). Na základě tohoto rozdělení vznikají různé formy výchovných stylů. Řídicí chování rodičů je typické pro autoritářský výchovný styl, který je charakteristický nízkou mírou rodičovské vstřícnosti v opozici k vysoké míře rodičovské náročnosti, a direktivní výchovný styl, jež je opět typický vysokou náročností rodičů v kontrastu se střední mírou rodičovské vstřícnosti. Rodiče mírní jsou kategorizováni jako shovívaví (nízká míra náročnosti, vysoká míra vstřícnosti), demokratičtí (střední míra náročnosti, vysoká míra vstřícnosti), dostatečně dobří (střední míra náročnosti i vstřícnosti), nezúčastnění – zanedbávající (nízká míra náročnosti i vstřícnosti) a autoritativní (vysoká míra náročnosti i vstřícnosti). Baumrind et al. (2010) dále upozorňují na důležitost uplatňování moci (*power assertion*) v socializaci dítěte. Uplatňování moci je podle

Baumrind donucovací (*coercive*) a porovnávací (*confrontive*). První zmíněné je typické pro autoritářské rodiče, kteří jednají svévolně, rázně a panovačně, a druhé pro rodiče autoritativní a direktivní, jejichž uplatňování moci je odůvodněné, schůdné, orientované na výsledek a regulaci chování dítěte. V porovnání se shovívavým stylem je autoritativní, direktivní i autoritářský styl charakteristický vysokou mírou uplatňování moci, přičemž porovnávací praktiky jsou pro vývoj a pohodu dítěte prospěšné, zatímco donucovací neblahé.

Přesto, že zahraniční literatura i v dnešní době vychází z typologie Baumrind (1966, 1971), pro moji práci je důležité zmínit a popsat i český kontext a tvorbu zabývající se výchovnými styly. Proto jsem se rozhodla v následující části popsat typologii Čápa a Mareše (2001), která i přesto, že není v zahraniční literatuře popsána, je v českém prostředí validní a vychází z ní další autoři (např. Gillernová, 2004; Wedlichová, 2006; Winiarská, 2012).

1.3 Výchovné styly v českém prostředí

V devadesátých letech došli prof. Jan Čáp spolu s Jiřím Marešem (2001) na katedře psychologie FF UK v Praze, po několik desetiletí probíhajícím výzkumu, k *analyticko-syntetickému modelu*, který je také zjednodušeně nazýván *model devíti poli*. Tento model koresponduje s modelem Baumrindové (1966), ale je důkladněji propracovaný a obsahuje více kategorií.

Tabulka 1: Model devíti polí způsobů výchovy (Čáp & Mareš, 2001)

EMOČNÍ VZTAH	VÝCHOVNÉ ŘÍZENÍ			
	SILNÉ	STŘEDNÍ	SLABÉ	ROZPORNÉ
ZÁPORNÝ	1 výchova autokratická, tradiční, patriarchální		2 liberální výchova s nezájmem o dítě	3 pesimální forma výchovy, rozporné řízení se záporným vztahem
ZÁPORNĚKLADNÝ	9 výchova emočně rozporná, jeden z rodičů zavrhuje, druhý extrémně kladný nebo dítě je s ním v koalici			
KLADNÝ	4 výchova přísná a přitom laskavá	5 optimální forma výchovy se vzájemným porozuměním a přiměřeným řízením	6 laskavá výchova bez požadavků a hranic 8 kamarádský vztah, dobrovolné dodržování norem	7 rozporné řízení relativně vyvážené kladným emočním vztahem

Jelikož z tohoto modelu vychází i *Dotazník pro zjišťování způsobu výchovy v rodině* (Čáp & Boschek, 1994), který využívám ve výzkumné části své práce, pokládám za důležité se detailněji zaměřit na popis tohoto modelu. Podle Čápa (1996) znamená způsob výchovy celkovou interakci a komunikaci dospělých (matky, otce, učitele, rodiny, školy, atd.) s dítětem. Projevuje se volbou a způsobem užití výchovných prostředků, postupů a metod, tomu odpovídajícím prožíváním a chováním dítěte, které opět ovlivňuje prožívání a chování dospělého. Model devíti polí tak poukazuje jak na význam emočního vztahu dospělých k dětem, který výrazně ovlivňuje volbu nároků na dítě, tak i způsob kladení nároků a požadavků a jejich následné kontroly - tedy výchovné řízení. Tyto dimenze se podílejí na různých formách způsobu výchovy a tím na charakteru i kvalitě vzájemných interakcí a vztahů dospělých a dětí (Čáp & Mareš, 2001).

Každé pole uvedeného modelu obecně vymezuje jednu ze základních forem způsobu výchovy, která je více nebo méně kvalitativně odlišena od ostatních a poskytuje specifické podmínky pro vývoj dítěte, které však pochopitelně působí v kombinaci se všemi ostatními podmínkami jeho vývoje a rozvoje. Zároveň je třeba zdůraznit, že v každém poli tohoto modelu způsobu rodinné výchovy, přes určité společné znaky, jak jsou stručně uvedeny pro

pole 1-9, existují formy individuálně odlišné. To je dáno skutečností, že na vývoj dítěte a jeho projevy nepůsobí jen rodiče, ale množství biologicky a psychosociálně podmíněných činitelů (Čáp & Mareš, 2001).

Model devíti polí způsobu výchovy v rodině vymezují dvě na sobě nezávislé dimenze:

- dimenze emočního vztahu,
- dimenze řízení.

Dimenzi emočního vztahu tvoří dvě komponenty - kladná a záporná. Rodiče v různé míře dítě přijímají, projevují mu lásku a kladné citové vztahy, ale také mohou projevovat citový odstup, odměřenost až odmítání dítěte. Emoční vztah dospělého k dítěti je při utváření výchovy velice podstatný. Citová vazba (*attachment*) rodiče na dítě, kterou popíší v následující kapitole, je klíčová, neboť vzniká jako první, tedy ještě před výchovným řízením či užitím jakýchkoliv výchovných prostředků. Podle míry převažujících projevů pak lze vyvodit základní formy emočního vztahu (extrémně kladný, kladný, střední a záporný emoční vztah).

- **Kladný (případně extrémně kladný)** emoční vztah, ve kterém převažují (případně výrazně převažují) projevy kladné komponenty, pomáhá příznivě vyvíjet svědomitost dítěte, vytrvalost, přiměřené sebehodnocení a podporovat stabilitu osobnosti.

- **Střední** emoční vztah, ve kterém jsou relativně vyrovnány projevy kladné a záporné komponenty. Může však nabývat podoby **záporně-kladného** vztahu, ve kterém jde o tzv. dvojí vazbu či ambivalentní vztah.

- **Záporný** emoční vztah, ve kterém převažují projevy záporné komponenty (dítě necítí emoční podporu a porozumění rodičů). Záporný vztah přináší spíše negativní dopady na vývoj dítěte, neboť posiluje nesevědomitost a může být narušeno sebepojetí a sebevědomí dítěte. Ve vztahu se projevuje zejména citový odstup, odměřenost až odmítání a nevědomost dítěte.

Dimenzi řízení sytí komponenta požadavků a komponenta volnosti. Každá výchovná situace předpokládá, že jsou na dítě kladeny určité nároky, požadavky. Zároveň je dospělými určeno, zda a jak budou tyto požadavky kontrolovány. Míra a rozsah požadavků, způsob jejich kladení a stupeň kontroly či volnosti dítěte pak vytvářejí základní formy výchovného řízení v rodině (silné, střední, slabé a rozporné).

- **Silné** řízení, které tvoří množství úkolů, požadavků a nároků a je patrná jejich důsledná

kontrola.

- Řízení **střední**, které charakterizuje přiměřená míra nároků a požadavků a jejich kontrola.
- **Slabé** řízení, které je typické minimem požadavků a úkolů bez důslednější kontroly.
- **Rozporné** řízení, které zahrnuje množství požadavků, ale bez příslušné kontroly.

V následující části stručně shrnu popis jednotlivých polí popsaného modelu, který vymezují dvě na sobě nezávislé dimenze: dimenze emočního vztahu a dimenze řízení. Budu vycházet z poznatků Čápa (1996) a Čápa a Mareše (2001).

Tabulka 2: Model devíti polí způsobu výchovy (Čáp & Mareš, 2001)

EMOČNÍ VZTAH	VÝCHOVNÉ ŘÍZENÍ			
	SILNÉ	STŘEDNÍ	SLABÉ	ROZPORNÉ
ZÁPORNÝ	1		2	3
ZÁPORNĚKLADNÝ	9			
KLADNÝ	4	5	6	7
			8	

- ❖ Pole č. 1 označuje **výchovu autokratickou**, která se vyznačuje záporným emočním vztahem vůči dítěti, silným řízením a velkým množstvím požadavků a trestů při jejich neplnění. Rodiče neakceptují potřeby a přání svého dítěte. Děti vychovávané tímto způsobem cítí potřebu se bouřit, špatně ovládají své pocity a jsou neklidné.
- ❖ Pole č. 2 představuje **liberální výchovný styl**, který je typický svým slabým řízením a záporným emočním vztahem. Rodiče projevují velmi malý až skoro žádný zájem o dítě, nevytvářejí žádné hranice ani nepožadují plnění požadavků. Dítě vychované v tomto výchovném prostředí špatně zvládá jakékoli překážky, vyznačuje se nízkým sebevědomím a podceňováním svých schopností.
- ❖ Pole č. 3 označuje takovou výchovu, která je charakteristická záporným emočním vztahem k dítěti a rozporným řízením. Takovou výchovu můžeme též označit jako **pesimální**. Jsou zde kladeny požadavky, není však kontrolováno jejich splnění. Výchovné styly rodičů se mísí a

vytváří tak rozpor ve výchově. Děti jsou nesvědomité, nemají vytrvalost, chybí jim emoční projevy, porozumění ze strany rodičů.

- ❖ Pole č. 4 je typické kladným až extrémně kladným vztahem k dítěti a silným řízením. Vymezuje tedy **výchovu přísnou a přitom laskavou**. Dospělí na dítě kladou požadavky a nároky, ale s ohledem na jeho možnosti a přání. Kombinuje se zde autorita s přátelstvím. Děti nemají problém se sebeovládáním, jsou klidné. Jak autoři uvádí, tato kombinace se nevyskytuje příliš často v naší populaci.
- ❖ Pole č. 5 lze považovat za **ideální**, vyznačuje se extrémně kladným emočním vztahem vůči dítěti v kombinaci **se středním řízením**. V takovém výchovném prostředí je typické vzájemné porozumění, díky němuž dítě vykazuje vysokou úroveň sebeovládání, stability a svědomitosti.
- ❖ Pole č. 6 označuje **laskavou výchovu** s řadou příznivých emočních vazeb obou rodičů k dítěti, avšak **bez** jasněji vymezených **požadavků a hranic**. Nalezneme zde tedy kladný emoční vztah v kombinaci se slabým řízením. Autoři (Čáp & Mareš, 2001) uvádí, že tento typ výchovy může být vhodný pro chlapce, ale ne tak vhodný pro dívky.
- ❖ Pole č. 7 poukazuje na **kladný emoční vztah a rozporné řízení s množstvím požadavků**, které ale nejsou následně kontrolovány. Toto pole je velmi blízké poli čtvrtému.
- ❖ Pole č. 8 je typické pro svou **kamarádskou povahu**. Převládá zde dobrovolné dodržování norem. I přesto, že řízení je slabé, extrémně kladný vztah rodičů způsobuje vysokou míru identifikace mezi dítětem a rodičem. Požadavky jsou tedy plněny bez nutnosti striktních příkazů. Děti se umí samostatně rozhodovat a jsou svědomité.
- ❖ Pole č. 9 vymezuje **výchovu emočně rozpornou**. Dítě vnímá výchovný styl jednoho z rodičů jako kladný, druhého jako záporný. Uplatňuje se zde takzvaná koalice. Pokud je dítě v koalici s jedním z rodičů, vnímá ho extrémně pozitivně, druhého rodiče vidí pak naprosto opačným způsobem.

Nejnovější, poměrně rozsáhlý výzkum způsobu výchovy v rodině (Gillernová, 2004) byl realizován v letech 2000 – 2002 a účastnilo se ho 2178 respondentů ve věku od 11 do 18 let. Výsledky vypovídají o tom, že nejčastěji zastoupeným způsobem výchovy chlapců i dívek je styl charakterizovaný **záporným emočním vztahem** rodičů a jejich **rozporným řízením** (3. pole), u chlapců výrazněji než u dívek. U chlapců pak následuje kladný emoční vztah v kombinaci se slabým řízením (6. pole) a záporný emoční vztah také se slabým řízením (2. pole). Dívky označily celkem shodně jako časté ještě kladný či extrémně kladný emoční vztah se slabým řízením (6. a 8. pole). Statisticky vysoce významné rozdíly mezi chlapci a dívkami výzkumníci našli ve 3. poli, které častěji uvádějí chlapci a v 8. poli ve prospěch dívek. Ve své pozdější výzkumné studii Gillernová (2009) srovnávala výsledky z výzkumu probíhajícího v letech 2000 – 2002 s dříve získanými daty ve výzkumech vycházejících z podobných teoretických a metodologických paradigmat. Z uvedených výsledků jednoznačně vyplývá a je statisticky signifikantní, že **výrazně ubylo způsobů výchovy vyznačující se silným řízením**, a to u chlapců i dívek, ze strany otců i matek; podíl rozporného řízení zůstává přibližně stejný, ale jednoznačně **častěji se ve stylu rodičovského řízení vyskytuje slabé řízení**. V modelu devíti polí můžeme sledovat tendenci posunu od 1. pole ke 2. a 3. a od pole 4. a 5. k polím 6., 7. a 8. Zastoupení respondentů v 9. poli se signifikantně nezměnilo.

2 Teorie vysvětlující mezigenerační přenos v rodině

Mezi nejznámější teorie vysvětlující mezigenerační přenos vztahových fenoménů patří teorie citové vazby, jejímž autorem je John Bowlby a teorie sociálního učení od Alberta Bandury.

2.1 Teorie citové vazby (Attachment Theory)

Pro vývoj dítěte je důležitý nejen výchovný styl rodičů, ale i tzv. *attachment*, neboli citová vazba k primárnímu pečovateli. Nejvýznamnější postavou teorie *attachmentu* je psychiatr John Bowlby, jehož teorie vychází z poznatků, že děti se rodí s určitým repertoárem chování (jako je sání, upřený pohled a pláč), které má v rodičích vyvolávat péči a tím položit základ silného vztahu (Bowlby, 1969). Bowlby ve své práci vychází z evoluční teorie a také z Harlowových výzkumů s primáty (Harlow & Harlow, 1962; Harlow & Zimmerman, 1959; Suomi & Harlow, 1972), kdy byla mláďata makaků odebrána jejich matkám a umístěna do klece s dvěma opičími napodobeninami. Jedna byla vyrobena z drátů, přičemž z umělé

bradavky poskytovala mládřatům potravu a druhá byla pokrytá na dotek příjemnou froté látkou, ale bez možnosti potravy. Tyto experimenty přesvědčivě dokázaly, že si mládřata vytvářejí citové pouto k měkkým modelům matek, a to bez ohledu na zdroj potravy, což bylo v opozici ke všeobecnému behavioristickému mínění dané doby, že náklonnost mládřat k matkám je podmíněna přísunem potravy (Bowlby, 1969).

Bowlby vycházel z přesvědčení, že novorozené dítě je natolik nevyzrálé, že by bez přítomnosti pečujícího osoby (*attachment figure*) nemohlo přežít, a proto si vytváří systém citové vazby (*attachment system*). Ten obsahuje specifické chování, které má za následek, že si dítě udrží fyzickou blízkost pečující osoby, tedy většinou rodiče tím, že se s ním identifikuje, a lépe se tak vyrovná s okolním světem (Hazan & Shaver, 1994). Na základě tohoto principu dítěti jeho vztah s pečující osobou poskytuje tzv. **bezpečnou základnu** (*Secure Base*) sloužící k další exploraci svého okolí (Bowlby, 1988). Pokud pečující osoba dostatečně reaguje na signály od dítěte a je jim přístupná, vytváří tím pro dítě **bezpečné útočiště** (*safe heaven*) v obdobích stresu a nepohody, kdy dítě ve zvýšené míře **vyhledává blízkost** (*proximity seeking*) pečující osoby (Hazan & Shaver, 1994).

Bowlby (1973) dále uvádí, že každý jedinec si již během prvního roku života na základě zkušeností s přístupností pečující osoby vytváří mentální reprezentace, neboli vnitřní pracovní modely (*internal working models*), které poskytují strukturu očekávaného chování pečující osoby, ale i sebe samého. Bowlby tvrdí, že vnitřní pracovní modely vytvářející se v dětství přetrvávají do dospělosti a ovlivňují budoucí vztahy (Bowlby, 1988). Spolu s Mary Ainsworth chtěli změřit kvalitu vztahu dítě – rodič, a tak Ainsworth spolu s kolegy (Ainsworth, Blehar, Waters, & Wall, 2014) vytvořili test neznámé situace. Díky tomuto testu, kdy rodič (většinou matka) přinesl dítě do neznámého prostředí a následně se od něj odloučil, zkoumali míru připoutání dítěte k primárnímu pečovateli. Ainsworth s kolegy tak na základě stylů reakcí dítěte na separaci od pečující osoby vytvořili tři typy citové vazby – **jistou** (*secure*), **úzkostně ambivalentní** (*anxious/ambivalent*) a **úzkostně vyhýbavou** (*anxious/avoidant*).

Hazanová a Shaver (1987) poprvé vyslovili hypotézu o existenci citové vazby i mezi partnery v dospělosti. Jejich závěry potvrdily, že i mezi partnery existuje citová vazba mající stejný charakter jako citová vazba vznikající mezi dítětem a pečující osobou. A tak přišla vlna výzkumů, které se zabývaly citovou vazbou v dospělosti jedince. Např. Mikulincer (1998) zjistil, že bezpečná citová vazba vede k většímu pocitu důvěry k romantickému partnerovi,

což vede k vyšší spokojenosti jedince (Fraley & Davis, 1997). Allen et al. (2002) potvrdili, že bezpečná citová vazba v období dospívání vede k nárůstu sociálních dovedností a konstruktivních interakcí s romantickým partnerem. Zároveň dokazují, že bezpečná citová vazba vede k poklesu deviantního chování. I Collins (2004) potvrzuje, že styl citové vazby s vrstevníky ve střední a pozdní adolescenci predikuje styl citové vazby k romantickému partnerovi. Podle Fraleyho & Davise (1997) vývoj formování citové vazby v dětství pozitivně koreluje s vývojem citové vazby v dospělosti. Přesto, že tento vývoj citové vazby v dospělosti není široce popsán, Hazan & Shaver (1994) navrhli, že vývoj citové vazby v dětství a v dospělosti má společné znaky: 1) aktivní udržování blízkosti, 2) využívání druhých pro své bezpečné útočiště a 3) pro svou bezpečnou základnu.

V souvislosti s výchovnými styly můžeme zmínit např. Younga (2011), který představuje pojem *rozdílné rodičovské zacházení (parental differential treatment)* v souvislosti s obecným přizpůsobením, kvalitou sourozeneckého vztahu a přizpůsobením v romantickém vztahu. Mimo jiné zdůrazňuje, že citová vazba jedince plně souvisí s rozdílným rodičovským zacházením a vztahem k romantickému partnerovi. Z výsledků Dinera et al. (2008) je zřejmé, že vztahy charakteristické vstřícností, citlivostí, starostlivostí a dostupností pravděpodobněji predikují utváření bezpečné citové vazby dítěte. Z tohoto zjištění usuzují, že v rámci výchovných stylů, které jsme si popsali dříve, s formováním bezpečné citové vazby v romantickém vztahu s partnerem pozitivně koreluje výchovný styl autoritativní nebo shovívavý. Výsledky studie (Dinero et al., 2008) dále ukazují, že typ romantické citové vazby je spojen se zkušenostmi z dětství, nicméně může se měnit v návaznosti na zkušenosti z blízkého romantického vztahu. I přesto, že výzkumy ukazují, že v období rané dospělosti se citová vazba jedinců formuje spíše v kontextu vrstevníků (Fraley & Davis, 1997), Nosko et al. (2011) tvrdí, že rodičovské výchovné styly a citová vazba dítěte zůstávají úzce spjaty. Nosko et al. sdělují, že pozitivní výchovný styl rodičů v 17 letech jedince predikuje jeho bezpečnou citovou vazbu ve 26 letech a negativní výchovný styl vazbu vyhýbavou. Jedinci, kteří vykazují úzkostnější citovou vazbu, byli v dětství více kontrolováni a méně přijímáni (Berry, Wearden, Barrowclough, & Liversidge, 2006).

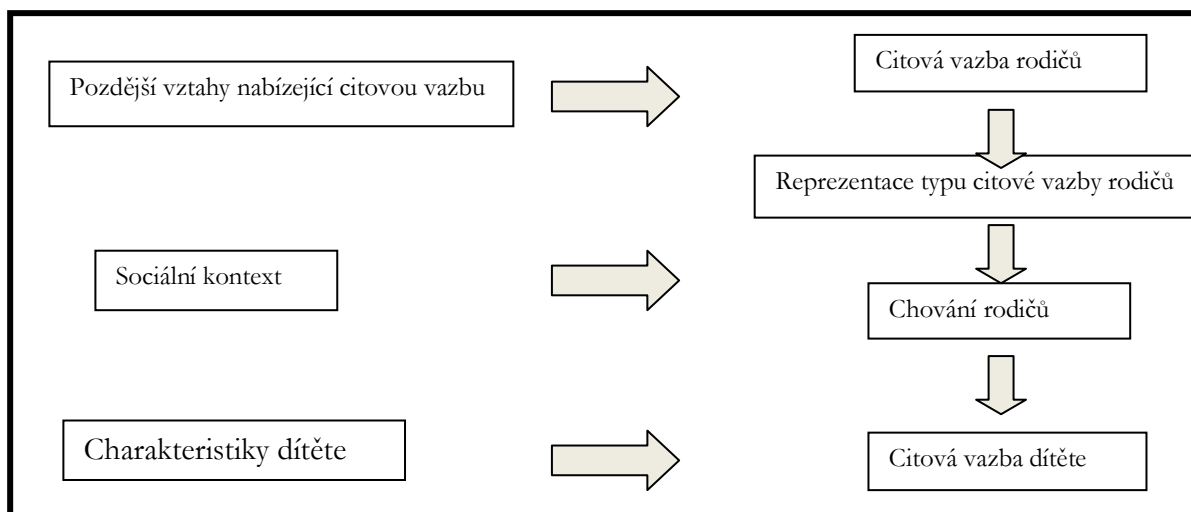
2.1.1 Mezigenerační přenos citové vazby

Vliv *attachmentu* v dětství na vztahy v dospělosti představuje zajímavou, ale složitou otázku. Podle teorie *attachmentu* (Bowlby, 1969) neexistuje přímá souvislost mezi zkušenostmi z rané citové vazby dětí a jejich pozdějším rodičovským chováním. IJzendoorn

& Bakermans-Kranenburg (1997) uvádí, že zkušenosti z rané citové vazby jsou modifikovány v rámci současných mentálních reprezentací, které ovlivňují současné rodičovské chování a formování nových citových vazeb. Současná citová vazba je tedy formována nejen na základě dřívějších zkušeností, ale i na základě současných vztahů. Bezpečnou základnu může v dospělosti poskytnout i dobrý přítel, manžel nebo terapeut a ovlivnit tak případné nežádoucí vlivy z dětství. Pokud si však má dítě vytvořit bezpečnou citovou vazbu, je nutné, aby měl vnímavé a citlivé rodiče, nebo alespoň pečující osobu. Takový vztah mu ale mohou poskytnout jen rodiče s jistým typem citové vazby (van IJzendoorn & Bakermans-Kranenburg, 1997).

IJzendoorn a Bakermans-Kranenburg (1997) na základě těchto zjištění formulují kontextuální model mezigeneračního přenosu citové vazby, do kterého zařadili proměnné, jako jsou pozdější vztahové zkušenosti zprostředkovávající citovou vazbu, sociální kontext a charakteristiky dítěte.

Obr. 1: Kontextuální model mezigeneračního přenosu citové vazby (IJzendoorn & Bakermans-Kranenburg (1997))

Výsledky studií (Belsky, 1978, 1980; Dixon, Browne, & Hamilton-Giachritsis, 2005) ukazují, že jedinci, kteří byli ve svém dětství zneužíváni, nebo s nimi bylo špatně zacházeno, budou pravděpodobněji zneužívat a špatně zacházet i se svými vlastními dětmi. Jedná se o mezigenerační přenos špatného zacházení s dětmi, který autoři vysvětlují tak, že špatné

zacházení rodičů vůči dítěti predikuje jeho pozdější styl výchovy vůči jeho vlastním dětem (Dixon, Hamilton-Giachritsis, & Browne, 2005). Tato teorie je provázána i s nejistým typem citové vazby, kterou si zneužívané děti formují vůči svým rodičům a kterou následně poskytují i svým dětem, čímž vytvářejí i výchovný styl charakteristický negativním přisuzováním, nereálným vnímáním a špatnou kvalitou poskytované péče (Dixon, Hamilton-Giachritsis, et al., 2005).

2.2 Teorie sociálního učení (*Social Learning Theory*)

Jak jsem se zmínila v úvodu, teorie sociálního učení, nebo také sociálně – kognitivní teorie, vychází z behavioristického zkoumání se zvířaty a jejím hlavním představitelem je Albert Bandura. Tato teorie vychází z předpokladu, že si lidé osvojují informace o světě pomocí **pozorování** (*observing*) chování ostatních, **modelování** (*modeling*) tohoto chování a jeho následném **napodobování** (*imitation*) (Bandura, 1977). Podle Bandury (1977) si lidé dokážou v paměti uchovat vzpomínky z raného dětství, díky nimž dokážou v mnohem pozdějším věku modelovat své chování, které se podle něj může projevat i nevědomě, a to v případě chování, které se pro jedince stalo automatickým. Na základě studií Bandury (1969, 1977) ve své srovnávací studii Grusec (1992) charakterizuje čtyři složky procesu modelování, které jsou podle něj nutné pro rozhodnutí, zda konkrétní informace ovlivní následné chování jedince. Za prvé musí pozorovatel věnovat danému podnětu **pozornost**, která je určována řadou proměnných, jako je moc či atraktivita pozorovaného podnětu, ale i situačními podmínkami, za kterých je chování pozorováno. Za druhé dochází k **uchování** podnětu v paměti jedince, a to pomocí mentálních reprezentačních schémat. Dalším důležitým krokem je **reprodukce**, pomocí níž dochází k přeměně symbolických reprezentací do vhodného chování podobnému chování původnímu, pozorovanému. Posledním stupněm ovlivňujícím učení nápodobou jsou **motivační proměnné**, které jedinci dávají motivaci dané chování opakovat.

Teorie sociálního učení vidí identifikaci jakožto výsledek pozorování a napodobování vystavovaného modelu. Typickým modelem je pro dítě jeho rodič, ale může to být i prarodič nebo starší sourozenec. Děti většinou shromažďují informace od několika různých modelů, přičemž záleží na míře moci uplatňované danou osobou, a také na tom, jak pečující a starostlivá tato osoba je (Bandura & Huston, 1961). Kagan (1958) např. definuje identifikaci

jako jedincem (S) nabytou, kognitivní odezvu, kterou tvoří některé z atributů, motivů, vlastností a afektivních stavů přejaté od modelu (M), které jsou však součástí jedincovy psychické organizace. Hlavním důsledkem identifikace je to, že jedinec (S) může reagovat na události, které nastaly jeho modelu (M), jako by byly jeho vlastní.

2.2.1 Mezigenerační přenos napodobování

Podle teorie sociálního učení děti imitují chování rodičů prostřednictvím pozorování jejich modelů chování, z čehož bychom mohli odvodit, že děti se díky pozorování vzájemné interakce svých rodičů učí vztahovým dovednostem (Amato & DeBoer, 2001). Ačkoli jsme si výše zmínili, že děti přejímají chování i od jiných osob, než jsou rodiče, jsou to právě oni, se kterými tráví nejvíce času a kteří svým chováním a postoji formují vývoj dítěte. Je velmi pravděpodobné, že míra blízkosti v manželském vztahu rodičů predikuje formování postojů k partnerství a manželství dítěte. Podle Cunninghama & Thorntona (2006) slouží svazek rodičů jako pozitivní či negativní předobraz manželství a právě nápodoba rodičovského modelu může vést k mezigeneračnímu přenosu kvality manželství (Feng, Giarrusso, Bengtson, & Frye, 1999), agresivnímu chování (Jankowski & Leitenberg, 1999; Murphy & Blumenthal, 2000) a násilí vůči romantickému partnerovi (Bevan & Higgins, 2002; Black, Sussman, & Unger, 2010; Wareham, Boots, & Chavez, 2009), ale i fyzickému či sexuálnímu zneužívání svých vlastních potomků (Dixon, Browne, et al., 2005; Dixon, Hamilton-Giachritsis, et al., 2005).

2.3 Mezigenerační přenos vybraných fenoménů souvisejících s tématem partnerské dominance

V následující části nastíním mezigenerační přenos vybraných jevů mající souvislost s partnerskou dominancí. Nejedná se o celistvý výčet, nýbrž o zmínění dvou často zkoumaných témat úzce souvisejících s vnímanou kvalitou a spokojeností ve vztahu s romantickým partnerem. Patří mezi ně agrese a násilí v rodinách a konflikty. Mezi další témata, která výzkumníci často zkoumají, avšak nejsou součástí našeho výzkumného pole, patří například mezigenerační přenos postoje k manželství, rozvod rodičů, deprese, či alkoholismus.

2.3.1 Agrese a násilí v rodinách

Přenos agresivního chování a násilí je nejčastěji vysvětlován pomocí teorie sociálního učení, kdy dítě pozorováním agresivního chování svých rodičů, sourozenců či příbuzných toto chování napodobuje a přenáší do jeho pozdějších vztahů (Bandura, Ross, & Ross, 1961; Kalmuss, 1984; Mihalic & Elliott, 1997). Agresivní a násilné chování rodičů má mimo jiných negativních zkušeností z dětství určující negativní dopad na psychickou i emocionální pohodu dítěte (Henning, Leitenberg, Coffey, Bennett, & Jankowski, 1997). Bandura et al. (1961) ve své studii potvrdili, že čím více jsou děti vystavovány agresivnímu chování, tím více ho napodobují, a to ať už se jedná o fyzickou či verbální agresi.

Řada studií také prokazuje, že děti, které byly v dětství svědky agresivního a násilného chování mezi rodiči, budou pravděpodobněji násilné a agresivní chování páchat nebo snášet ve svých vlastních rodinách (Bernard & Bernard, 1983; Hare, Miga, & Allen, 2009; Kalmuss, 1984). Zatímco Kalmuss (1984) uvádí, že agresivní chování není napodobováno s ohledem na pohlaví, nýbrž na sociální role rodiče, Henning et al. (1997) i Jankowski & Leitenberg (1999) tvrdí, že dopad negativních důsledků násilí a agrese mezi rodiči je intenzivnější, pokud byl obětí rodič stejného pohlaví jako dítě. Bandura et al. (1961) ve své studii, v kontrastu předcházejících tří studií, zmínili, že intenzivnější je nápodoba mužského modelu, a to i v případě neagresivního modelu. Pokud si tedy mají děti v experimentálním prostředí vybrat mezi agresivním ženským modelem a neagresivním mužským, podle Bandury et al. (1961) si vyberou model mužský.

Mezigenerační přenos násilí patří mezi ústřední explanace násilného chování v intimních romantických vztazích jedinců. Agrese mezi rodiči predikuje agresi vůči romantickému partnerovi v dospělosti (Black et al., 2010; Capaldi & Clark, 1998; Simons, Lin, & Gordon, 1998; Wareham et al., 2009). Studie Blacka et al. (2010) se zabývá otázkou, jakým způsobem predikuje odpozorované násilí mezi rodiči násilí v budoucích intimních vztazích jedinců v mladší dospělosti. Výzkumníci zvolili tento věkový vzorek, protože předpokládají, že se rodiče v mladším věku dítěte snaží agresi mezi sebou skrývat, přičemž se plně projevují až v mladší dospělosti dítěte. Mezigenerační přenos násilí byl potvrzen i v tomto případě.

Bowlby (1988) také tematizoval přenos násilného chování a agrese, ale na rozdíl od výše zmíněných autorů tento mezigenerační přenos vysvětloval pomocí teorie rané citové vazby. Jeho zájem byl zacílený na přenos agresivního chování matek vůči dětem, jenž byl podle Bowlbyho výsledkem jejich úzkostné citové vazby a neustálého strachu z odloučení, kterému musely v dětství dlouhodobě čelit. Protože tento strach nedokážou zapomenout,

manifestují ho násilným jednáním (fyzickým či psychickým) vůči dítěti. Tento kruh se opakuje, děti takových matek jsou úzkostné a vykazují hostilní chování vůči svým vrstevníkům i svým blízkým. Bowlby (1988) vycházel z předpokladu, že většina násilí v rodinách je pácháno muži na jejich partnerkách, přičemž je důležité zmínit, že sami tito muži byli v dětství týráni, nebo jim nebyla poskytnuta dostatečná péče.

Souvislostmi mezi pocíťovanou citovou vazbou a mezigeneračním přenosem agrese se zabývá i Hare et al. (2009). Jejich studie potvrzuje, že vyšší úroveň otcovské agrese projevované v manželském konfliktu predikuje větší míru agrese v romantických vztazích adolescentů. Nicméně na základě dalšího šetření vyšlo najevo, že tato spojitost byla určující pro jedince s nejistou citovou vazbou, ale ne pro ty s jistou citovou vazbou.

2.3.2 Agrese a násilí v rámci sociální dominance

Vzhledem k tomu, že dominance explicitně zahrnuje znaky agresivity, hrozby a strachu (Strayer & Strayer, 1976) a že z etologického hlediska je dominance skrze agresivní chování nebo jeho hrozby dosahováno (Puts, Gaulin, & Verdolini, 2006), tak je podle mého názoru důležité detailněji shrnout poznatky týkající se spojitostí a odlišností dominance a agrese.

Etologové se shodují, že dominantní hierarchie jsou součástí většiny zvířecích druhů, zejména však primátů (Maslow, 1937). Sociální dominance byla (a stále je) nejčastěji posuzována podle počtu a směru fyzického napadení zaměřeného na jedince stejného živočišného druhu. Sociálně dominantní jedinec má přístup ke zdrojům, díky čemuž ve skupině zaujímá viditelnou roli v rámci hierarchie a stává se následně středem pozornosti a zdrojem imitace (Hawley, 2007). V opozici k sociální dominanci stojí submise, neboli podřízenost jedince, kterou jako jedni z prvních popsali Allport (1928) a Maslow (1937), podle nichž charakteristiky jedince spojené s podřízeností vedou k jeho špatnému psychickému zdraví. Na základě tohoto zjištění Maslow (1937) formuloval termín „*dominance-feeling*“, tedy pocit dominance, který odlišuje od termínů dominantní chování, status dominance, pocit nadřazenosti a dalších, které sice jsou ve své podstatě provázané (jedinec s vysokou mírou pocitu dominance má vyšší status dominance), nicméně jejich význam je jiný. Pocit dominance Maslow (1937) charakterizuje pomocí termínu sebevědomí. Jedinec s nízkým pocitem dominance má nízké sebevědomí a jedinec s vysokým pocitem dominance má vysoké sebevědomí. Ve své další studii (Maslow, 1942) je pocit dominance již přímo termínem sebevědomí pojmenován a dále rozpracován v sexuální tematice. Podle Maslowa je totiž dominance se sexualitou úzce spjata. Pocit dominance vyjadřuje hodnocení

sebe sama, v případě vysokého pocitu dominance o sobě jedinec hovoří s dobrou sebedůvěrou, vysokým hodnocením sebe sama, či nadřazeností. V opačném případě o sobě jedinec mluví s pocitem méněcennosti, plachosti, nesmělosti a obecně nízké sebedůvěry. Takoví lidé se lehce dostávají do rozpaků, často se červenají a jsou tišší.

Dominantní chování je podle Maslowa (1942) charakteristické výbuchy vzteku, agresivním chováním, naléháním na něčí práva nebo svobodným vyjadřováním nelibosti a nepřátelství. Sociální dominance jedince je tedy pozitivně spojována s agresí (Hareli, Shomrat, & Hess, 2009; Maslow, 1942) empatií, tolerancí i altruismem (Pratto, Sidanius, Stallworth, & Malle, 1994). V kontrastu k tomuto všeobecně chápanému významu dominance stojí studie Hawley (1999), ve které autorka dominanci definuje jako schopnost jedince vládnout nad zdroji. Tvrdí, že existují strategie – prosociální a nátlaková, jak těchto zdrojů lidé dosahují. Přesto, že použití dané strategie závisí na věku dítěte, studie potvrzuje, že dominantní jedinci používající nátlakové a agresivní strategie jsou v kolektivu méně oblíbení. Strum (1994) uvádí, že základní znak dominance nemusí být nutně nátlak a agresivita a že jinak orientované chování může být naopak daleko efektivnější. To potvrzuje i Hawley (1999), která uvádí, že nátlakové strategie (charakteristické agresí, urážkami a hrozbami) sice slouží k dosažení zdrojů, nicméně bez ohledu na udržení dalších sociálních vztahů. Oproti tomu prosociální strategie (charakteristické přesvědčováním, spoluprací a vzájemným pomáháním) umožňují dosahování zdrojů v rámci udržení harmonických vztahů s vrstevníky. Prosociální dominantní jedinci tak budou svými vrstevníky přijímáni pozitivně, zatímco ti dominantní používající nátlakové strategie budou svými vrstevníky odmítáni.

V další studii Hawley (2003) potvrdila, že jedinec, který je schopen kombinovat prosociální a nátlakové strategie, je morálně vyspělejší a u vrstevníků oblíbenější.

Otázkou, jak se tyto schopnosti přenášejí z rodičů na dítě, se zabýval Chang & Schwartz (2003), který ve své studii zacílené na čínské děti zkoumal vliv krutého rodičovství na vývoj dětské agrese v souvislosti se schopností regulovat své emoce. Jejich výsledky ukazují, že kruté rodičovství matky predikuje schopnost dítěte regulovat emoce silněji než otcovské kruté rodičovství, které v kontrastu více ovlivňovalo dětskou agresi.

Toto potvrzuje i studie zabývající se mezigeneračním přenosem autoritářství (Adorno, Levinson, Sanford, & Frenkel-Brunswick, 1950). Adorno et al. (1950) uvádí, že dětství poznamenané přísnou disciplínou, krutými tresty a nízkou mírou rodičovské vřelosti povede k převzetí autoritářských povahových rysů. Těmito výsledky chtěli z psychologického hlediska vysvětlit vzrůstající tendence lidí sympatizovat s ideologií fašismu. Podle Altemeyera (1998) ale rodiče nemusí být vůči svým potomkům krutí, aby v nich vyvolali

autoritářské cítění, nemusí používat ani tresty, stačí, když své děti učí dodržovat normy a být poslušní autoritě nebo žít s vědomím, že úspěšní jedinci svých úspěchů v životě vždy dosahují na úkor ostatních.

2.3.3 Konflikty

Vliv konfliktního prostředí v rodině na vývoj dítěte je dobře zdokumentován. Děti, které vyrůstají v rodinách, v nichž se rodiče ve velké míře hádají, vykazují celou řadu problémového chování. Je všeobecně známo, že konflikty v rodině mají dlouhodobý vliv na přizpůsobení jedince. Konflikt v manželství i přizpůsobení dítěte jsou multidimenzionální konstrukty, přičemž oba se mohou lišit ve frekvenci, intenzitě, obsahu a rozřešení. Přesto, že každé manželství je do určité míry konfliktem poznamenáno, je nepravděpodobné, že by všechny projevy konfliktu byly pro dítě stresující (Grych & Fincham, 1990).

S předcházejícím tématem agrese úzce souvisí studie, podle níž děti, které jsou vystavovány destruktivním taktikám při řešení konfliktů a negativnímu emocionálnímu vztahu rodičů, jsou agresivnější než ty, které byly v dětství vystaveny taktikám konstruktivním a emocionálnímu prostředí pozitivnímu (Cummings, Goeke-Morey, & Papp, 2004). I studie Hare et al. (2009) uvádí, že dítě replikuje chování rodičů, zahrnující jak konstruktivní, tak i destruktivní taktiky při řešení konfliktů.

Studie Whittonové, Waldigera, Schulze, Allena, Crowellové a Hausera (2008) jako první zkoumala souvislost mezi strategiemi zvládnání konfliktů v rodině v období adolescence jedince a jeho pozdějším zvládnáním partnerských vztahů v dospělosti. Při svých výzkumech vycházeli z teorie sociálního učení, podle které jedinci získávají schopnost řešit konflikty za pomoci observace a učení, ale také participace na těchto vzorcích ve své primární rodině. Závěry jejich studie potvrdily, že vzorce pro řešení konfliktů pozorované v rodině v průběhu dospívání, predikují vzorce pro řešení konfliktů v dospělosti s romantickým partnerem. Úroveň hostility a pozitivního přístupu ve vztahu rodičů také predikovala úroveň těchto charakteristik v průběhu manželských interakcí jedince v dospělosti. Jejich studie tak potvrdila zjištění, že charakter komunikace v intimních vztazích rodičů má dlouhodobý vliv na celkové fungování v partnerských vztazích jejich potomků.

3 Koncept interpersonální dominance v souvislosti s výchovnými styly

Pojetí dominance se liší napříč vědními obory. Etologové ji chápou jako schopnost jedince vládnout nad zdroji, která je v přímém vztahu s hierarchií (Hawley, 1999; Ridgeway, Berger, & Smith, 1985). Jiní dominanci charakterizují jako stálý osobnostní rys, který je získán pomocí genetických a fyziologických vlivů a který je v průběhu života relativně stálý (Sadalla, Kenrick, & Vershure, 1987; Watkins, Jones, & DeBruine, 2010). K tomuto názoru se přiklání i Cattell, Blewett, & Beloff (1955), kteří uvádějí, že dominance je faktor osobnosti, který je ovlivněn dědičností i prostředím, nicméně spíše se přiklání k převaze dědičnosti. Na druhé straně stojí pohled, který dominanci chápe jako situační proměnnou. Dominantní chování jedince je podle tohoto přístupu ovlivněno prostředím a interakčním partnerem. (Burgoon & Dunbar, 2000; Mast & Hall, 2003).

Mast & Hall (2004) ve své studii rozlišují šest různých druhů dominance: „pocit dominance“ - jak dominantní se jedinec cítí během určité interakce, „dominance jako osobnostní rys“ - obvyklá míra jedincovi dominance, „preference“ dominance- přání být v dominantní či submisivní pozici, „vnímaná dominance“ - jak jedince hodnotí ostatní lidé v jeho okolí, „připsaná dominance“ - ztotožnění se s dominantní či submisivní rolí při psychologickém experimentu, „získaná dominance“ - získání určitého postavení ve společnosti. Podle nich patří dominance mezi jednu z nejdůležitějších dimenzí sociálních interakcí, protože pro hladký průběh interakce je stejně tak nutné vyjadřovat vlastní dominanci, jako správně rozeznat míru dominance partnera.

Dalšími vědkyněmi, které se významně zasloužily o výzkum interpersonální dominance, jsou Judee Burgoon a Norah Dunbar. Obě autorky jsou zastánkyněmi dominance jakožto výsledku sociální interakce a ve své studii (Burgoon & Dunbar, 2000) uvádějí, že vyváženější a komplexnější perspektivy interpersonální dominance lze dosáhnout vymezením pojmu jako konstrukt ovlivněného kombinací osobnostních charakteristik (přirozená míra dominance, kterou lze zjistit pomocí dotazníku), situací (zda je člověk pod tlakem, uvolněný, rozzlobený apod.) a vztahem, který mezi sebou partneři mají (zda se jedná o dobré přátele, rozhádané příbuzné apod.). Dominance v partnerských vztazích závisí na mnoha aspektech. Jedním z nich je počáteční rozložení zdrojů, které zajišťuje partnerům různou míru moci ve vztahu. Toto zjištění vychází z dyadické teorie moci (Dyadic Power Theory), kterou na základě studie

vymezuující rozdíl mezi mocí a dominancí (Rollins & Bahr, 1976) rozpracovala Dunbar (2000; 2004).

Přestože výzkumy zabývající se výhradně výchovnými styly ve vztahu s interpersonální dominancí jedince zatím nejsou zdokumentovány, zahraniční literatura nám poskytuje zajímavé studie zabývající se dominancí rodičů, jejich vstřícností a mírou konfliktu, a to v souvislosti s internalizací dítěte těchto hodnot a jejich napodobováním (Hetherington & Frankie, 1967; Hetherington, 1965). Výsledky studie (Hetherington & Frankie, 1967) ukazují, že při identifikaci dívek je velmi důležitá vstřícnost rodičů (zvláště matky) a uplatňování rodičovské moci. Dívky napodobují své vřelé matky i v případě dominantního a konfliktního otce. U chlapců je naopak dominance otců pro identifikaci zásadní. V souvislosti s agresivním chováním autoři zjistili, že se děti s agresorem identifikují pouze tehdy, je-li rodičovská výchova charakteristická vysokou mírou konfliktů a nízkou mírou vstřícnosti obou rodičů. Výsledky výzkumu upozorňující na genderové rozdíly v identifikaci dětí potvrzují studii (Bandura, Ross, & Ross, 1963), která současně uvádí, že děti imitují mocnější model rodiče.

Hetherington (1965) ve své studii zabývající se dominancí předkládá tři hlavní pohledy na identifikaci dětí. Za první psychoanalytickou teorii, která podle něj zdůrazňuje význam strachu z trestu, který způsobuje identifikaci s agresorem. Za druhé teorii sociálního učení naopak vyzdvihující úlohu odměny, jakožto hlavního činitele napodobování. A třetí teorii definovanou Parsonsem (1965, in Hetherington, 1965) zdůrazňující význam celkové rodičovské moci ve vývoji identifikace dítěte. Podle něj se dítě identifikuje s dominantním rodičem díky jeho silným schopnostem odměňovat i trestat. Podle zjištění Hetheringtona (1965) děti při identifikaci s rodiči přijímají vlastnosti a hodnoty charakteristické pro mužské či ženské role s ohledem na jejich vlastní pohlaví. Chlapec se tedy vnitřně ztotožňuje s chováním otce a dívka s chováním matky. Rodičovská dominance hraje významnou roli v internalizaci vlastností a hodnot převzatých od rodičů. Pokud se dítě ztotožní s dominantním rodičem stejného pohlaví, usnadňuje to normální vývoj jeho preferencí a vlastností dané pohlavím. V opačném případě u dítěte dochází k narušenému formování těchto preferencí a hodnot, přičemž u chlapců má proces ztotožnění se se ženskými hodnotami vážnější dopad. V internalizaci hodnot daných pohlavím hraje důležitou roli také sociální tlak, díky němuž jedinec přizpůsobuje své chování v rámci společenských, kulturních a společenským statutem určených norem chování (Hetherington, 1965).

Bandura (1962, in Hetherington & Frankie, 1967) tvrdí, že imitace (napodobování) a internalizace (vnitřní ztotožnění) mají stejný význam, protože zahrnují tendenci lidí spojovat chování, postoje a emocionální reakce s vystavovanými modely. Ve svých zjištěních Bandura

uvádí, že ačkoli má dítě tendenci napodobovat mocnějšího rodiče, je lépe připraveno napodobit mužský model. Z těchto výsledků vyplývá, že dítě napodobuje a má podobné osobnostní charakteristiky jako dominantnější rodič, zejména, je-li to otec. Tato zjištění potvrzuje i výzkum Bandury et al. (1963), ve kterém vědci navíc uvedli, že dívky imitují modely opačného pohlaví spíše, než chlapci.

III. Výzkumná část

1 Cíle výzkumu

Vliv rodinné výchovy, vztahů v rodině, rodičovských modelů a postojů na charakter dítěte, na jeho vztahy k druhým, na sebehodnocení či stabilitu – labilitu byl četnými výzkumy prokázán a je tedy běžně uznáván. V rámci osobnostních rysů týkajících se temperamentu jedince je tento vliv však často považován za neprokazatelný. Obtíže při prokazování vztahů mezi výchovou a temperamentem vycházejí ze značné komplexnosti jak osobnosti jedince, tak samotného procesu výchovy. Z tohoto důvodu jsem se rozhodla, že ve své práci nebudu vycházet z charakteristiky dominance jako osobnostního rysu jedince, který je v průběhu života stálý a neměnný, nýbrž z přístupu vysvětlujícího dominanci jako výsledek sociální interakce. Cílem této práce je zjistit, zda rodičovské modely a styly výchovy v původní rodině jedince hrají nějakou roli v dominantním či submisivním chování manifestovaným v jeho sociálních vztazích. V první řadě budeme zjišťovat míru jedincovy interpersonální dominance a následně jeho subjektivní hodnocení rodičovského stylu. Pomocí těchto dvou proměnných vyhodnotíme vzájemné souvislosti. Dále budeme zjišťovat, zda existuje vztah mezi dominancí a afiliací otce a matky a dominancí a afiliací dítěte. Tyto proměnné zjistíme na základě Dotazníku interpersonální diagnózy, který respondenti vyplňovali jak pro sebe samého tak jednotlivě pro své rodiče.

Hlavní sledovaný cíl vyplývající ze zadaného tématu této práce:

- 1) Zjistit, zda existují statisticky významné vztahy mezi jednotlivými komponentami emočního vztahu a výchovného řízení (kladná, záporná, požadavků volnosti) otce a matky a interpersonální dimenzí dominance – submise, hostilita afiliace dítěte.
- 2) Zjistit, zda existují statisticky významné vztahy mezi interpersonálními dimenzemi dominance – submise, afiliace – hostility matky a otce a interpersonálními dimenzemi dominance – submise, afiliace – hostility dítěte měřené pomocí Learyho Interpersnálního dotazníku ICL.

1.1 Formulace hypotéz

H1: V souvislosti s výše zmíněným výzkumem Gillernové (2004), jejíž výzkumný vzorek byl složen z 2178 respondentů ve věku 11 – 18 let a jehož výsledky jasně ukazovali, že nejčastěji zastoupené pole v české populaci je pole č. 3 předpokládám, že i v rámci našeho výzkumného šetření bude nejčastěji zastoupeným polem pole č. 3, tedy výchova charakteristická záporným emočním vztahem a rozporným řízením.

H2: Předpokládám případné rozdíly ve vnímání způsobu výchovy vzhledem k pohlaví jedinců (tedy možné rozdíly mezi jednotlivými komponenty výchovy, percipovaným emočním vztahem rodičů i v rodině jako celku, výchovným řízením rodičů i v rodině jako celku a způsobem výchovy v rodině u obou pohlaví)

Na základě teorie sociálního učení (Bandura & Huston, 1961; Bandura, 1977) a výzkumů Hetheringtona a kol. (1967; 1965) předpokládám statisticky významnou souvislost mezi interpersonálními dimenzemi dominance – submise a hostilita - afiliace rodičů a interpersonální dimenzí dominance – submise potomků. Podle zjištění Hetheringtona (1965) děti při identifikaci s rodiči přijímají vlastnosti a hodnoty charakteristické pro mužské či ženské role s ohledem na jejich vlastní pohlaví.

H3: Předpokládám statisticky významnou souvislost mezi interpersonální dimenzí dominance – submise otce a interpersonální dimenzí dominance – submise syna.

H4: Předpokládám statisticky významnou souvislost mezi interpersonální dimenzí dominance – submise matky a interpersonální dimenzí dominance – submise dcery.

H5: Předpokládám statisticky významnou souvislost mezi interpersonální dimenzí hostilita - afiliace otce a interpersonální dimenzí hostilita - afiliace syna.

H6: Předpokládám statisticky významnou souvislost mezi interpersonální dimenzí hostilita - afiliace matky a interpersonální dimenzí hostilita - afiliace dcery.

Dále vzhledem k výsledkům Crosse & Fletchera (2011), podle kterých má rodičovská náročnost a rodičovská vstřícnost vliv na sociální dominanci jedince předpokládám následující vztahy.

H7: Předpokládám statisticky významnou souvislost mezi mírou emočního vztahu matky a interpersonální dimenzí dominance – submise dítěte.

H8: Předpokládám statisticky významnou souvislost mezi mírou emočního vztahu otce a interpersonální dimenzí dominance – submise dítěte

H9: Předpokládám statisticky významnou souvislost mezi mírou výchovného řízení matky a interpersonální dimenzí dominance – submise dítěte.

H10: Předpokládám statisticky významnou souvislost mezi mírou výchovného řízení otce a interpersonální dimenzí dominance - submise dítěte.

2 Design výzkumu

Data k provedení mého výzkumu jsem nasbírala v probíhajícím výzkumu Průšové, Lukšíkové, Klapilové a Lindové. Výzkum se zaměřuje na spokojenost a projevy dominance v páru a probíhá od konce roku 2012. Je složen z více dílčích složek, jako je řazení obrázků, sociodrama, polostrukturovaný rozhovor a sady dotazníků. Pro mě důležitou částí jsou dotazníky, které byly respondentům předány ve dvou fázích. V první fázi vyplňovali sadu dotazníků oba partneři online pomocí programu Qualtrics, který umožňuje vyplňování dotazníků po internetu. (Více o samotném vyplňování dotazníků respondenty viz kapitola 2 Materiál a metody, podkapitola 5.1 Popis přihlašování respondentů do Qualtricsu). V této fázi dostali respondenti mimo jiných i dotazníky, z nichž vycházím ve své práci, tedy *Dotazník pro zjišťování způsobu výchovy v rodině* (Čáp & Boschek, 1994) a *Dotazník interpersonální diagnózy* (Leary et al., 1976). Je nutné zmínit, že *Dotazník interpersonální diagnózy* byl celkově předložen pro otce, matku i pro samotného respondenta, přičemž v první fázi vyplňování respondenti uváděli údaje pouze o otci a matce. Celková doba vyplňování první sady dotazníků byla přibližně dvě a půl hodiny, vyplňování dvou výše zmíněných dotazníků trvalo zhruba 30 minut. *Dotazník interpersonální diagnózy* určený pro respondenta samotného mu byl předložen účelně až v druhé fázi výzkumu při setkání s výzkumníkem v laboratoři v jedné z budov pedagogické fakulty UK. Tam s oběma partnery nejprve probíhal polostrukturovaný rozhovor, řazení obrázků podle preferencí, vyplnění zbylé sady dotazníků a sociodrama. Důvodem několikadenního rozestupu ve vyplňování ICL dotazníků je to, aby respondenti neměli tendenci srovnávat své osobnostní vlastnosti s vlastnostmi svých rodičů (odpovídat shodně či rozporně), spíše než „pravdivě“. Tedy, aby zhodnotili platnost tvrzení o osobnostních vlastnostech (svých i rodičů), nikoliv například to, co si myslí, že od rodičů převzali dobrého či špatného.

3 Materiál a metody výzkumu

Za výzkumnou strategii jsme zvolili metodu kvantitativního výzkumu, přičemž nejvhodnější formou sběru dat je pro náš výzkum dotazníkové šetření. Soubor dotazníků tvoří celkem tři části. Všechny dotazníky kromě jedné části *Dotazníku interpersonální diagnózy* (viz kapitola 2 Design výzkumu) vyplňovali oba partneři online pomocí programu Qualtrics.

- První dotazník je nestandardizovaný a zaměřuje se na obecné demografické údaje respondenta
- *Dotazník interpersonální diagnózy (ICL)* (Leary et al., 1976) je standardizovaný dotazník zjišťující interpersonální charakteristiky respondenta. Protože je tento dotazník přeložen z anglického jazyka do českého, je nutné brát v potaz, že není vytvořen specificky pro českou společnost.
- *Dotazník pro zjišťování způsobu výchovy v rodině* (Čáp & Boschek, 1994) je standardizovaný dotazník obracející se na děti a dospívající a zjišťující, jak právě oni reflektují a vnímají emoční vztah a výchovné řízení rodičů vůči sobě samému. Tento dotazník byl vytvořen pro českou populaci a vychází z něj řada autorů (např. Gillernová, 2004).

3.1 Demografický dotazník

Dotazník byl vytvořen za účelem zjištění určitých demografických a osobních údajů respondentů. Konkrétně se jednalo o otázky týkající se participantova pohlaví, věku, délky trvání současného vztahu, počtu předchozích dlouhodobých vztahů, dosažené míry vzdělání, zaměstnání, mocenského postavení v zaměstnání, hrubého měsíčního příjmu a dále otázek zjišťujících, kdo se v domácnosti stará o hlavní finanční příjmy, chod domácnosti, kdo rozhoduje o podstatných věcech a jak je pro participanty důležité setkávat se s příbuznými, se sousedy, spolupracovníky a přáteli.

3.2 Dotazník interpersonální diagnózy (ICL)

Vhodným nástrojem pro zjišťování interpersonálních charakteristik je test ICL – *Dotazník interpersonální diagnózy* (Leary et al., 1976). Autory dotazníku ICL (originální název *Interpersonal Check List*) jsou Leary, LaForge a Suczek, kteří jej vytvořili s cílem předložit teoretické schéma pro popis interpersonálního aspektu osobnosti. Podle originálních materiálů zpracovali českou verzi dotazníku a Příručku pro administraci, interpretaci a vyhodnocení testu Kožený a Ganický (Leary et al., 1976).

Interpersonální systém byl vytvořen tak, aby na jednom kontinuu bylo možno zjišťovat normální, adaptivní aspekty chování a na druhém abnormální, maladaptivní extrémny. Autoři tedy řadí interpersonální dimenze do kruhového dvojdimenzionálního kontinua, přičemž vnitřní kruh reprezentuje interpersonální tendence adaptivní a vnější kruh tendence extrémní či rigidní, považované obecně za maladaptivní. Vertikální osa vymezuje dimenzi dominance – submise a horizontální dimenzi hostilita – afiliace. Osobnost je podle autorů definována jako mnohoúrovňové pletivo pozorovatelných, vědomých či skrytých interpersonálních projevů jedince, které jsou zaměřeny na redukci úzkosti (Leary et al., 1976).

Získané informace o interpersonálním chování jsou klasifikovány na podkladě šestnácti interpersonálních proměnných. Sousední proměnné jsou sdruženy do dvojic, které tvoří osm obecných kategorií, diagnostických typů, které jsou používány při interpersonální diagnóze. Pro celkovou interpretaci lze použít zjištění tzv. těžiště, které nalezneme vektorovým součtem vektorů uvedených osmi oktantů. Oktantové skóry jsou shrnuty a vyjádřeny horizontálním (LOV) a vertikálním (DOM) indexem, přičemž oba indexy lze vypočítat a lze je také získat graficky v kruhovém schématu. Sektor kruhu, ve kterém je těžiště situováno, podává informaci o typu operace a jeho vzdálenost od centra kruhu vyjadřuje její intenzitu (Leary et al., 1976).

3.2.1 Vyhodnocení

Interpersonální zaškrťovací list je seznamem 128 hodnotících adjektiv, přičemž každá ze šestnácti proměnných kruhového kontinua je definována osmi tvrzeními se stoupající intenzitou, jež zachycují celou škálu od žádoucí či nezbytné míry chování daného typu až po nežádoucí extrémní stupeň.

Vyhodnocení probíhá tak, že odpovědi zaneseme do skórovacího archu, sečteme počty kladných odpovědí u jednotlivých proměnných (P, A, B, C, D, E, ...) a počty kladných odpovědí pro osm diagnostických kategorií (sloučíme proměnné do dvojic – PA, BC, DE...). Součtem všech kladných odpovědí u všech proměnných získáme index NIC. Tento index může sloužit jako indikátor ochoty jedince vypovídat o sobě či o tendenci zatrhávat hodně či málo položek. Podle vzorce vypočítáme index AIN – průměrná intenzita zatržených položek. Index AIN má hodnoty v intervalu 1 až 4 a předpokládá se, že je ve vztahu k míře, v jaké je posuzovaná osoba akceptovatelná pro posuzovatele (Leary et al., 1976). Následně provedeme výpočet dvou indexů: vertikálního indexu DOM a horizontálního indexu LOV. Index DOM reprezentuje polární dimenzi dominance – submise, index LOV polární dimenzi hostilita – afiliace. Proměnné DOM a LOV tedy dimenze dominance – submise a hostility – afiliace jsou v rámci našeho výzkumu prioritní a budou to právě ony, které budeme následně porovnávat s komponentami emočního vztahu a výchovného řízení otce a matky respondentů. Pro úplnost a základní orientaci v tzv. oktantech – osmi diagnostických kategorií, uvádím stručný přehled interpersonálních typů charakterizovaných podle Learyho et al. (1976).

Tabulka 3: Stručný přehled základních charakteristik interpersonálních typů:

Autokratická osobnost (sektor PA)	Pro adaptivní formu tohoto chování je charakteristické energické chování a autorita, daná především schopnostmi jedince. Extrémní forma se projevuje autokratickým, diktátorským a pedantickým chováním. Jedinec se kompulzivně snaží organizovat svůj život i život ostatních a jeho aktivity jsou poznamenány hyperaktivitou a manickými projevy.
Egocentrická osobnost (sektor BC)	V adaptivní míře se projevuje nezávislostí a sebedůvěrou; je jednou z nejúspěšnějších sociálních technik. Maladaptivní forma je charakterizována studeným, sobeckým chováním a využíváním ostatních pro vlastní cíle.

<p>Agresivní osobnost (sektor DE)</p>	<p>Adaptivní forma má projevy, které mohou být často sociálně přijatelné. Jedinec může k ostatním přistupovat tvrdě, rázně a mít k nim převážně trestající postoj, který vyvolává pocity viny, jeho chování však může být adekvátní k dané sociální situaci. Jedinec, který konzistentně a za všech okolností přistupuje ke svému okolí tvrdě, necitelně, represivně, hrozivě, a to bez ohledu na to, zda daná situace tento přístup ospravedlňuje, patří již do maladaptivní oblasti.</p>
<p>Podezřivá osobnost (sektor FG)</p>	<p>Adaptivní formou je kritický přístup k obecně přijímaným konvencím a formám sociálních vztahů. Určitý stupeň kritičnosti a skepse má zdravý vliv na každou sociální skupinu, chrání též jedince před zklamáním a dává mu pocit volnosti, spojený obvykle s pocitem výlučnosti. Podezřivé, intenzivně kritické chování spojené s hořkostí, zklamáním, odcizením a s odmítáním ostatních osob i konvenčních sociálních norem, poznamenané hostilitou a slabostí, vyúsťuje v patologickou formu přizpůsobení.</p>
<p>Ponížená osobnost (sektor HI)</p>	<p>Adaptivní forma se projevuje manifestovanou skromností, plachostí, nepředstíranou citovou rezervovaností a schopností se podřídit. V maladaptivním extrému nabývá podoby pasivní poníženosti, spojené se slabostí, hypersubmisivností a manifestovanou inferioritou. Těchto technik užívá jedinec kompulzivně bez ohledu na charakter dané sociální situace.</p>
<p>Hyperkonformní osobnost (sektor JK)</p>	<p>V mírné adaptivní formě má tento mechanismus podobu obdivné či důvěřivé konformity projevované adekvátně s ohledem na danou sociální situaci. Maladaptivní intenzivní forma je charakteristická bezmeznou závislostí. Jedinci tohoto typu užívají této techniky generalizovaně, vyhýbají se projevům hostility, nezávislosti a moci a chovají se vždy bojácně a bezradně.</p>
<p>Hyperafiliativní osobnost (sektor LM)</p>	<p>Adaptivní forma se projevuje extrovertním přátelským chováním a ochotou ke spolupráci. Uspokojení jedinců tohoto typu spočívá především v pozitivních sociálních vztazích k ostatním. Mají tendenci spolupracovat, vycházet s ostatními a výrazný sklon ke kompromisům. Jedinci, kteří se rigidně, kompulzivně a neadekvátně k situaci, chovají příjemně a laskavě jsou považováni za maladaptivní.</p>

<p>Hyperprotektivní osobnost (sektor NO)</p>	<p>V adaptivní míře je hlavním rysem tohoto typu odpovědné, ohleduplné chování. Jeví se jako silná osobnost, ale užívá své síly a sebevědomé nezávislosti afiliativním, přátelským způsobem. Rigidní, kompulzivně opakované užívání této techniky bez ohledu na sociální situaci vede k maladaptivní formě chování. Jedinci se natolik nutkavě vyhýbají projevům pasivity a agresivity, že působí jako karikatura normality.</p>
---	--

3.3 Dotazník pro zjišťování způsobu výchovy v rodině

Ke zjišťování způsobu výchovy v rodině byl v našem výzkumu využit *Dotazník o způsobu výchovy v rodině* (Čáp & Boschek, 1994) vycházející z modelu devíti polí, který jsem popsala výše v teoretické části práce. Model devíti polí zvažuje vzájemné působení emočního vztahu rodičů a jejich výchovného řízení pomocí dvou protikladných komponent v každé z těchto dimenzí, tj. kladné a záporné komponenty v dimenzi emočního vztahu a komponenty požadavků a volnosti v dimenzi výchovného řízení (Čáp & Boschek, 1994).

Dotazník pro zjišťování způsobu výchovy v rodině se skládá ze 40 otázek, přičemž každá z komponent výchovy je sycena 10 položkami. Jde o postup obracející se na respondenty, kterým zjistíme, jak právě oni reflektují, prožívají, vnímají a hodnotí emoční vztah a výchovné řízení – zvlášť otce a matky ve vztahu k sobě samému. Respondent odpovídá na otázky třemi způsoby – ano, zčásti, ne, přičemž dotazník je navržen následujícím způsobem. Levý sloupec je určen pro odpovědi týkající se otce, prostřední sloupec pro otázky (tvrzení) a pravý sloupec pro odpovědi týkající se matky. Pro správné pochopení v následující tabulce uvádím podobu dotazníku spolu s vždy jedním tvrzením pro danou komponentu výchovy (Čáp & Boschek, 1994).

Tab. č. 4: Podoba Dotazníku pro zjišťování způsobu výchovy v rodině (Čáp & Boschek, 1994)

OTEC				MATKA		
ANO	ZČÁSTI	NE		ANO	ZČÁSTI	NE
			Měl(a) opravdový zájem o to, co dělám. (Kladná komponenta výchovy)			
			Vyčítal(a) mi, že jsem ho (ji) zklamal(a). (Záporná komponenta výchovy)			
			Snažil(a) se rozhodovat za mne. (Komponenta požadavků)			
			Nechal(a) mě chodit, kam se mi líbí (Komponenta volnosti)			

Při zpracování takto získaných výpovědí respondentů je možné posuzovat každou komponentu obou dimenzí způsobu výchovy u otce a matky odděleně. Kombinací kladné a záporné komponenty získáme emoční vztah matky (otce) vůči dítěti. Kombinací komponenty volnosti a komponenty požadavků zjistíme výchovné řízení matky (otce). Porovnáním emočního vztahu matky a emočního vztahu otce dojdeme k emočnímu vztahu v rodině jako celku a stejně tak porovnáním výchovného řízení matky a výchovného řízení otce dojdeme k výchovnému řízení v rodině jako celku. V posledním kroku porovnáme celkový emoční vztah v rodině s celkovým výchovným řízením v rodině, čímž získáme celkový způsob výchovy v rodině, tedy jednotlivé pole výchovy (viz kap. 1.3 Výchovné styly v českém prostředí).

Mezi proměnné, které jsou v rámci našeho výzkumu prioritní, patří vzhledem k hypotézám emoční vztah k dítěti ze strany otce a matky a výchovného řízení taktéž ze strany otce a matky.

3.3.1 Vyhodnocení

Jak jsem uvedla výše, dotazník vychází z modelu čtyř komponent výchovy a jejich kombinací. Komponenta kladná (K) a záporná (Z) vyjadřují emoční vztah otce a matky k dítěti, komponenta požadavků (P) a volnosti (V) charakterizují výchovné řízení. Každá komponenta je zjišťována deseti položkami dotazníku zvlášť pro otce a zvlášť pro matku. Odpovědi z každého vyplněného dotazníku jsou zaneseny do skórovacího archu podle klíče:

ano-3, zčásti-2, ne-1. Součtem bodů v každém sloupci získáváme hrubé skóry čtyř komponentů (kladného, záporného, požadavků a volnosti). Kombinací jednotlivých komponentů výchovy získáváme následující proměnné:

- emoční vztah otce k dítěti (kombinace jeho kladného a záporného komponentu výchovy),
- emoční vztah matky k dítěti (kombinace jejího kladného a záporného komponentu výchovy),
- výchovné řízení otce (kombinace jeho komponentu požadavků a volnosti),
- výchovné řízení matky (kombinace jejího komponentu požadavků a volnosti),
- způsob výchovy otce (kombinace otcova emočního vztahu k dítěti a výchovného řízení),
- způsob výchovy matky (kombinace matčina emočního vztahu k dítěti s jejím výchovným řízením)
- **emoční vztah k dítěti v rodině jako celku** (kombinace otcova a matčina emočního vztahu k dítěti)
- **výchovné řízení v rodině jako celku** (kombinace otcova a matčina výchovného řízení).

Celkový emoční vztah otce a matky k dítěti a výchovné řízení otce a matky jsou základní proměnné celého výzkumu. Tyto proměnné nabývají různých hodnot, které jsou zároveň použity jako třídící hlediska; tzn. všechny další proměnné sledované v tomto výzkumu, jsou tříděny za účelem statistického zpracování do skupin dle forem emočního vztahu otce a matky k dítěti či forem výchovného řízení otce a matky. Toto třídící hledisko umožňuje zjišťovat existenci statisticky významných souvislostí těchto dvou základních proměnných s proměnnými vyjadřujícími míru interpersonálních dimenzí dominance – submise a hostility – afiliace.

Za účelem zjišťování existence statisticky významných souvislostí emočního vztahu otce a matky k dítěti s dalšími proměnnými, jsou tyto tříděny do následujících skupin:

1. skupina - záporný emoční vztah k dítěti v rodině
2. skupina - záporně-kladný emoční vztah k dítěti v rodině
3. skupina- kladný emoční vztah k dítěti v rodině
4. skupina - extrémně kladný emoční vztah k dítěti v rodině

Za účelem zjišťování existence statisticky významných souvislostí způsobu výchovného řízení otce a matky s dalšími proměnnými, jsou tyto tříděny do následujících skupin:

1. skupina - silné výchovné řízení v rodině
2. skupina- střední výchovné řízení v rodině
3. skupina - slabé výchovné řízení v rodině
4. skupina- rozporné výchovné řízení v rodině

Tato třídící hlediska jsou používána při statistickém zpracovávání všech získaných dat.

4 Výzkumný vzorek

Respondenti v tomto výzkumném projektu jsou páry (v celkovém počtu 16) a jednotlivci (v celkovém počtu 6), kteří žijí v dlouhodobém vztahu (nejméně však půl roku), s partnerem obývají společnou domácnost, a jejich věk je v rozmezí 18 – 40 let.

Pro získání co největšího počtu dat byly osloveny tři skupiny respondentů:

- 1) První skupina se skládala z respondentů, kteří se dříve účastnili Výzkumu vývoje partnerských dvojic pod vedením kolektivu Průšové, Lukšíkové, Klapilové a Lindové. Z výsledku daného výzkumu vzešly například tyto práce (Brhláčová, 2013; Lukšíková, 2013; Průšová, 2013). Tito respondenti byli finančně ohodnoceni v předešlém výzkumu částkou 400,-Kč.
- 2) Druhá oslovená skupina se skládala z manželských dvojic, které se v minulosti účastnily Výzkumu vývoje partnerských vztahů po svatbě. Tento výzkum se konal pod vedením Mgr. Kateřiny Klapilové Ph.D. a Mgr. Kláry Bártové. Z výzkumu vzešla např. práce Bártové (2012) anebo článek Klapilové et al. (2014). Tito respondenti byli ohodnoceni částkou 300,-Kč. Tato finanční odměna byla nižší, protože respondenti dané skupiny byli finančně ohodnoceni v rámci výzkumu Vývoje partnerských vztahů po svatbě částkou 200,-Kč.
- 3) Třetí skupina byla složená z nově oslovených respondentů, kteří se o výzkumu dozvěděli skrze inzeráty v papírové formě, nebo skrze elektronickou cestu emaily a na sociálních sítích. Zvolená metoda byla tedy nejvíce formou snow ball. Participantů byli ohodnoceni finanční odměnou 400,- Kč.

5 Výzkumné nástroje

5.1 Popis přihlašování účastníků do systému Qualtrics

Data pro výzkum byla sbírána pomocí internetové verze dotazníků, kterou jsme vložili do programu Qualtrics, který umožňuje vyplňování dotazníků po internetu. Vzhledem ke třem skupinám našich respondentů jsme vkládali různé verze dotazníků, v závislosti na tom, které dotazníky respondenti vyplnili v předchozích výzkumech. Účastníci byli kontaktováni pomocí emailu, ze kterého byli buď kontaktováni již v předchozích letech, nebo které uvedli při přihlášení do výzkumu. Výzkum byl pojmenován obecně (Výzkum vývoje partnerských vztahů), aby nedošlo k ovlivnění probandů. Účastníkům v úvodním slově výzkumu byly dány instrukce, jak mají postupovat při vyplňování dotazníku a jaký vstupní kód vložit. Kód byl zvolen tak, aby byl výzkum anonymní, ale abychom byli schopni přiřadit výsledky k daným párům. Byli požádáni o uvedení pravdivých odpovědí a o vyplnění dotazníku o samotě a v klidu. Nakonec byli ujištěni o tom, že výzkum je anonymní a slouží pouze k vědeckým účelům.

- 1) První skupině respondentů, tedy těm, kteří se v minulosti zúčastnili Výzkumu vývoje partnerských dvojic, byl zaslán e-mail s žádostí, jestli by byli ochotni vyplnit *Dotazníku pro zjišťování způsobu výchovy v rodině*.
- 2) Druhé skupině respondentů, kteří se v minulosti účastnili Výzkumu vývoje partnerských dvojic po svatbě, byl zaslán odkaz na www.qualtrics.com, kde měli vyplnit celkem dva dotazníky – *Dotazník interpersonální diagnózy* o matce a otce a *Dotazník pro zjišťování způsobu výchovy v rodině*.
- 3) Pro třetí skupinu nových respondentů, kteří se ještě nikdy nezúčastnili žádného výzkumu pod vedením FHS UK bylo rozvržení dotazníků následující. Nejprve vyplňovali otázky demografického rázu (např. jak dlouho jsou již partneři spolu), následovaly dotazníky zjišťující spokojenost ve vztahu, historický vývoj vztahu partnerské dvojice, sexuální spokojenost partnerů, otázky tykající se attachmentu, žárlivosti, interpersonálních dimenzí (ICL) a způsobu výchovy v původní rodině (*Dotazník pro zjišťování způsobu výchovy v rodině*). Pro ženy byla zařazena sekce otázek tykající se antikoncepce. Pro můj výzkum jsou však stěžejní pouze dotazníky *ICL* a *Dotazník pro zjišťování způsobu výchovy v rodině*, proto se jejich popisu dále věnuji detailněji. V závěru dotazníku byl prostor pro případné poznámky k vyplňování dotazníků a email v případě dotazů tykajících se výzkumu.

6 Vlastní výsledky výzkumu

6.1 Popisná statistika

Vyplňování se zúčastnilo 38 respondentů, kteří vyplňování dotazníků dokončili, přičemž 32 respondentů tedy 73% se zúčastnilo v páru a 6 respondentů, tedy 17% se zúčastnilo jednotlivě. Mezi respondenty bylo zastoupeno 18 mužů a 20 žen. Věk respondentů se pohyboval v rozmezí 20 – 35 let. Uvedený průměrný věk byl 26,6 (směrodatná odchylka činila 4, 05).

6.1.1 Popisná statistika testu ICL

Z výsledků testu ICL je čitelné, že rozptyl průměrné hodnoty indexu DOM (dominance-submise) byl u mužů v rozmezí -10,2 až 12,6. Z této hodnoty posoudíme, v rozmezí jaké škály muži odpovídali. Průměr indexu DOM je zobrazen hodnotou 2,96 při směrodatné odchylce 7,18. Ta nám udává, jak moc se od sebe navzájem liší minimální a maximální hodnoty daného souboru. Je-li malá, jsou si hodnoty většinou navzájem podobné, a naopak velká směrodatná odchylka signalizuje velké vzájemné odlišnosti. U žen byl rozptyl průměrné hodnoty indexu DOM (dominance-submise) v rozmezí -16,4 až 9,4, přičemž průměr byl zaznamenán hodnotou -0,33 při směrodatné odchylce 6,39. Tyto hodnoty odpovídají vzorku celkové populace podle Learyho a kol. (1976). Rozptyl průměrné hodnoty indexu LOV (hostilita – afiliace) byl u mužů v rozmezí -18,9 až 11,3, průměr činil 0,48 a směrodatná odchylka 8,53. U žen byl rozptyl průměrné hodnoty indexu LOV (hostilita – afiliace) v rozmezí -12,4 až 21, průměr činil 2,965 a směrodatná odchylka 8,593. Srovnání s běžnou populací měřené podle Learyho a kol. (1976) uvádím v tabulce č. 5.

Tab. č. 5: Srovnání průměrných hodnot indexu DOM a LOV vlastního vzorku se vzorkem běžné populace podle standardizačního vzorku Learyho a kol.(1976).

		DOM		LOV	
		MUŽI průměr (SO)	ŽENY průměr (SO)	MUŽI průměr (SO)	ŽENY průměr (SO)
PRŮMĚRNÁ HODNOTA (směrodatná odchylka)	Vlastní vzorek	2,96 (6,99)	-0,33 (6,243)	0,48 (8,3)	2,965 (8,386)
	Vzorek běžné populace	2,78 (6,15)	-0,14 (6,63)	2,09 (7,33)	4,13 (6,97)

6.1.2 Popisná statistika Dotazníku pro zjišťování způsobu výchovy v rodině

Zastoupení jednotlivých polí způsobu výchovy pro lepší porozumění uvádím v tabulce č. 6, kde jsou uvedeny základní výsledky výzkumu, které popisují a charakterizují rozložení souboru mužů a žen v jednotlivých polích způsobu výchovy v rodině podle uvedeného modelu devíti polí. Tyto výsledky následně procentuelně srovnávám s výsledky výzkumu probíhajícího od roku 2000-2002 (Gillernová, 2004, 2009), který reflektuje signifikantní změny v distribuci způsobu výchovy v rodině oproti standardizačnímu souboru pro Dotazník o způsobu výchovy v rodině (Čáp & Boschek, 1994).

Tab. č. 6: Procentuální srovnání distribuce způsobu výchovy v rodině vlastního vzorku a vzorku z r. 2002 (Gillernová, 2004, 2009).

Jednotlivé pole způsobu výchovy v rodině		Pohlaví		CELKEM
		Muž	Žena	
záporný emoční vztah a silné nebo střední řízení	Vlastní vzorek	11%	5%	16%
	Vzorek běžné populace	6 %	8 %	14%
záporný emoční vztah a slabé řízení	Vlastní vzorek	5,5%	30%	35,5%
	Vzorek běžné populace	13 %	14 %	27%
3 záporný emoční vztah a rozporné řízení	Vlastní vzorek	27,7%	25%	52,7%
	Vzorek běžné populace	33 %	25 %	58%
4 kladný či extrémně kladný emoční vztah a silné řízení	Vlastní vzorek	0%	0%	0%
	Vzorek běžné populace	2 %	3 %	5%
kladný či extr. kladný emoční vztah a střední řízení	Vlastní vzorek	5,5%	5%	10,5%
	Vzorek běžné populace	4 %	6 %	10%
kladný emoční vztah a slabé řízení	Vlastní vzorek	11%	15%	26%
	Vzorek běžné populace	19 %	16 %	35%
7 kladný emoční vztah a rozporné řízení	Vlastní vzorek	5,5%	15%	20,5%
	Vzorek běžné populace	10 %	7 %	17%
extrémně kladný emoční vztah a slabé řízení	Vlastní vzorek	22,2%	5%	27,2%
	Vzorek běžné populace	10 %	16 %	26%
kladně-záporný emoční vztah a silné, střední, kladné nebo rozporné řízení	Vlastní vzorek	11%	0%	11%
	Vzorek běžné populace	3 %	4 %	7%

Po srovnání vlastních výsledků s výsledky běžné populace vidíme, že hodnoty se od běžné populace liší v minimálním rozmezí 1 % (v případě pole č. 5 a 6 – ženy) a v maximálním rozmezí 16% (v případě pole č. 2 – ženy). Pole č. 3 pro ženy vlastního vzorku je dokonce s vzorkem běžné populace shodné. Průměrný rozpor mezi vlastním vzorkem a vzorkem běžné populace je 4,3%. Z výsledků můžeme vidět, že v oblasti mezi pohlavími je diverzita vyšší (průměr 9,4%), než u celkových výsledků (4,3%).

6.2 Mezigenerační přenos interpersonálních dimenzí dominance – submise a hostilita – afiliace

Mezigenerační přenos interpersonálních dimenzí dominance – submise a hostility – afiliace jsme počítali neparametrickou korelací pomocí analýzy Kendallovo Tau v programu SPSS, které vyjadřuje rozdíl mezi pravděpodobnostmi, že spolu hodnoty dvou proměnných souvisí oproti pravděpodobnosti, že spolu hodnoty nesouvisí.

V další fázi statistické analýzy jsme prováděli analýzu vztahu mezi dimenzemi dominance – submise a hostilita – afiliace a jednotlivými komponentami způsobu výchovy otce a matky postupnou zpětnou regresí, která nám pomohla rozkrýt, které faktory mají nejsilnější vliv na závislou proměnnou. Do vstupního modelu byly zahrnuty všechny faktory (kladné komponenty emočního vztahu otce / matky, záporné komponenty emoční vztahu otce / matky, komponenty požadavků otce / matky a komponenty volnosti otce / matky a věk), které by mohly mít vliv na závislou proměnnou (dimenze dominance – submise a dimenze hostility – afiliace). Tento test provádíme zvlášť pro muže a ženy a zvlášť pro dimenzi dominance – submise a pro dimenzi hostilita – afiliace).

V případě mezigeneračního přenosu interpersonálních dimenzí dominance – submise a hostilita – afiliace z otce na syna jsme našli statisticky signifikantní vztah pouze v rámci dimenze hostilita – afiliace, $p=0,034$. V dimenzi dominance - submise jsme bohužel žádný statisticky významný vztah nenašli. Výsledky jsou zobrazeny v tab. č. 7.

Tab. č. 7: Mezigenerační přenos interpersonálních dimenzí dominance – submise a hostility – afiliace z matky a otce na syna. Celkový počet respondentů $N=18$.

	OTEC				MATKA			
	Dominance - submise		Hostilita - afiliace		Dominance - submise		Hostilita - afiliace	
SYN	r	p	r	p	r	p	r	p
Dominance – submise	-0,026	0,879			0,255	0,140		
Hostilita - Afiliace			0,367	0,034			0,229	0,185

Vysvětlivky: r (korelační koeficient), p (hodnota signifikance)

V případě mezigeneračního přenosu interpersonálních dimenzí dominance – submise a hostility – afiliace z matky na dceru jsme nenašli žádný statisticky významný vztah. Výsledky jsou zobrazeny v tab. 8.

Tab. č. 8: Mezigenerační přenos interpersonálních dimenzí dominance – submise a hostility – afiliace z matky a otce na dceru. Celkový počet respondentů $N=20$.

	OTEC				MATKA			
	Dominance - submise		Hostilita - afiliace		Dominance - submise		Hostilita - afiliace	
DCERA	r	p	r	p	r	p	r	p
Dominance – submise	-0,016	0,922			0,254	0,119		
Hostilita - Afiliace			-0,016	0,922			0,069	0,673

Vysvětlivky: r (korelační koeficient), p (hodnota signifikance)

6.3 Korelace mezi dominancí – submisí a hostilitou – afiliací muže v závislosti na jednotlivých komponentách výchovy otce a matky

Vztah mezi dominancí – submisí a hostilitou – afiliací je ilustrován v tab. č. 9. Z výsledků je patrné, že statisticky pozitivní vztah nalezneme v případě kladného emočního vztahu matky a dimenzí hostility – afiliace syna. Míra kladného emočního vztahu matky tak predikuje míru afiliace syna. Současně vidíme negativní korelaci v případě záporného emočního vztahu matky a afiliace syna. Čím zápornější je vztah matky vůči synovi, tím větší míra nepřátelství (hostility) syna je očekávána. Porovnání s dimenzí dominance – submise se neukázalo statisticky signifikantní. Analýzu jsme nejprve dělali pomocí Kendallovo Tau a pak pomocí zpětné regrese.

Zpětná regrese potvrdila, že nejsilnější vliv na dominanci syna má kladná komponenta emočního vztahu matky ($p = 0,049$). Vzhledem k tomu, že koeficient beta je kladný ($\beta = 0,818$), vztah mezi dvěma proměnnými je pozitivní. Čím kladnější emoční vztah matky, tím větší míra dominance syna. Navíc se ukázalo, že kladná komponenta emočního vztahu matky má jednoznačný vliv na afiliaci syna ($p = 0,003$), beta koeficient byl kladný ($\beta = 0,656$), tudíž pozitivní korelace.

Tab. č. 9: Korelace mezi dominancí – submisí a hostilitou – afiliací muže v závislosti na jednotlivých komponentách výchovy otce a matky

	Komp.		Dominance – submise syna	Hostilita – láska syna	
OTEC	kladný	r	0,055	0,068	
		p	0,759	0,701	
	záporný	r	0,65	-0,222	
		p	0,723	0,223	
	požadavků	r	-0,179	0,124	
		p	0,318	0,489	
	volnosti	r	0,301	0,082	
		p	0,092	0,646	
	MATKA	kladný	r	0,229	0,429
			p	0,211	0,019
		záporný	r	0,126	-0,482
			p	0,496	0,009
požadavků		r	0,060	-0,235	
		p	0,731	0,182	
volnosti		r	0,000	0,109	
		p	1,000	0,541	

Vysvětlivky: Komp. (komponenta), r (korelační koeficient), p (signifikantní hodnota) pro celkový počet N= 18 mužů.

6.4 Korelace mezi dominancí – submisí a hostilitou – afiliací ženy v závislosti na jednotlivých komponentách výchovy otce a matky

Tab. č. 10 nám předkládá statisticky významný vztah mezi kladným emočním vztahem matky a dominancí dcery. Výsledky analýzy Kandallovo Tau naznačují, že čím větší míra emočního vztahu matky je dceři poskytnuta, tím více je dcera dominantní.

Zpětná regrese potvrdila, že nejsilnější vliv na dimenzi dominance – submise dcery má kladná komponenta emočního vztahu matky ($p = 0,008$) i otce ($p = 0,014$). V tomto případě je nutné zohlednit koeficient beta, který udává směr a sílu efektu dané proměnné. Směr je zásadní pro interpretaci, zda je závislost kladná nebo záporná. V případě kladné komponenty matky je koeficient beta záporný ($\beta = -0,641$), vliv je tedy negativní. Čím větší míra kladného emočního vztahu matky, tím submisivnější je dcera. Beta koeficient ($\beta = 0,586$) u otce je kladný, tudíž korelace je pozitivní. Čím kladnější vztah otce, tím dominantnější je dcera. Nicméně tento vztah je nutné interpretovat velmi opatrně, protože nebyl potvrzen v analýze Kandallovo Tau. V rámci zpětné regrese komponentů výchovy a dimenze hostilita – afiliace dcery nevzešly žádné statisticky signifikantní vztahy

Tab. č. 10: Korelace mezi dominancí – submisí a hostilitou – afiliací ženy v závislosti na jednotlivých komponentách výchovy otce a matky

	Komp.		Dominance – submise dcery	Hostilita – láska dcery	
OTEC	kladný	r	0,184	-0,210	
		p	0,267	0,203	
	záporný	r	-0,265	0,045	
		p	0,119	0,791	
	požadavků	r	-0,221	0,028	
		p	0,189	0,870	
	volnosti	r	0,265	-0,165	
		p	0,115	0,324	
	MATKA	kladný	r	-0,336	0,132
			p	0,045	0,430
		záporný	r	0,66	-0,149
			p	0,693	0,375
požadavků		r	-0,032	0,038	
		p	0,845	0,819	
volnosti		r	0,065	-0,016	
		p	0,695	0,922	

Vysvětlivky: Komp. (komponenta), K (korelační koeficient), P (signifikantní hodnota) pro celkový počet N= 20 žen.

6.5 Shrnutí výsledků

V následující tabulce shrnuji celkové výsledky zjištěné pomocí Kendallovo Tau (označené výrazným, nepřerušovaným křížkem) a v druhé fázi pomocí zpětné regrese (označené přerušovaným křížkem).

Podle analýzy Kendallovo Tau má kladný emoční vztah matky vliv na dominanci dcery ($p=0,045$) – čím kladnější vztah matky, tím dominantnější je dcera. Další signifikantní vliv nalzáme v průsečíku kladného emočního vztahu matky a afiliace syna ($p=0,019$), což značí, že čím kladnější je emoční vztah matky, tím láskyplnější a vstřícnější je syn. Toto se potvrzuje i v opačném směru, tedy v průsečíku záporného emočního vztahu matky a hostility syna ($p=0,09$). Poslední signifikantní výsledek Kendallovo Tau znázorňuje vztah afiliace otce na afilaci syna ($p=0,034$). Láskyplný vztah otce tak predikuje pozdější láskyplný vztah syna.

Postupná zpětná regrese potvrdila následující vztahy: Na dominanci syna má nejsilnější vliv kladný emoční vztah matky ($p=0,049$). Kladný emoční vztah matky hraje důležitou roli i v dimenzi dominance – submise dcery, nicméně v této analýze vyšel vztah negativní, což naznačuje, že na submisi dcery má nejsilnější vliv kladný emoční vztah matky ($p=0,008$). Výsledky ukazují i pozitivní korelaci mezi kladným emočním vztahem otce a dominancí dcery ($p=0,014$), ale je nutné zohlednit, že v analýze Kendallovo Tau se tento vztah neukázal signifikantní.

Z tabulky je také vidět, že nejčastěji je zastoupen sloupec kladného emočního vztahu matky (celkem 5x), což znamená, že kladný emoční vztah matky signifikantně predikuje pozdější mezilidské chování dítěte. Vzhledem ke skutečnosti, že vliv kladného emočního vztahu matky na afilaci syna byl potvrzen pomocí analýzy Kendallovo Tau i pomocí postupné zpětné regrese, tento vliv považujeme za nejsignifikantnější.

Tab. č. 15: Souhrn výsledků analýzy Kendallovy Tau a postupné zpětné regrese

		Dominance otce	Afiliace otce	Dominance matky	Afiliace matky	Kladný emoční vztah matky	Záporný emoční vztah matky	Kladný emoční vztah otce
submise	dominance							
	SYNA							
submise	dominance							
	DCERY							
Hostilita	Afiliace							
	SYNA							
Hostilita	Afiliace							
	DCERY							

Vysvětlivky: Výrazný, nepřerušovaný křížek – výsledky analýzy Kendallovo Tau
 Nevýrazný, přerušovaný křížek- výsledky postupné zpětné regrese

7 Diskuze

Hlavním cílem této práce bylo ověřit souvislost mezi percipovaným způsobem výchovy jedince v jeho původní rodině a jeho mírou osobnostní dimenze dominance – submise a hostility – afiliace. Současně s tímto cílem nás zajímalo, zda existují statisticky významné vztahy mezi zmíněnými interpersonálními dimenzemi otce, matky a dítěte.

Vzhledem ke skutečnosti, že se náš výzkumný vzorek skládal ze tří různých skupin, vyvstává otázka, zda tato skutečnost mohla nějak ovlivnit sběr dat a jejich interpretaci. První (participaci na předešlém výzkumu Vývoje partnerských vztahů) i druhá skupina respondentů (participaci na předešlém výzkumu Vývoje partnerských vztahů po svatbě) byla oslovena v časovém rozmezí 1 rok a déle od předešlého výzkumu, ve kterém vyplnili většinu dotazníků. Respondenti těchto dvou skupin celkem zaujímají 37% z celkového počtu respondentů pro náš výzkum. Vzhledem k tomu, že náš výzkumný vzorek byl porovnán s výzkumným vzorkem běžné populace, soudím, že interpretace výsledků nebyla nijak zásadně ovlivněna různým časovým uspořádáním sběru dat. V dalších studiích bude třeba zvýšit počet respondentů pro vyšší validitu výsledků.

Další problematický aspekt mé práce vidím v samotném dotazování respondentů na jejich mínění o výchovném stylu rodičů. Přesto, že je *Dotazník pro zjišťování způsobu výchovy v rodině* koncipován právě tak, aby děti samy reflektovaly svůj vztah k rodičům, nebere v úvahu vliv dalších proměnných, které ve vnímání rodičovského stylu mohou hrát roli, například dlouhotrvající konflikt rodičů, rozvod nebo situaci, kdy dítě žije jen s jedním rodičem.

Podle tab. 15 lze určit, nakolik byly potvrzeny cíle výzkumu. Hlavními cíly práce bylo zjistit, jaký je vzájemný vztah mezi interpersonální dimenzí dominance – submise, hostility - afiliace matky a otce v souvislosti s interpersonální dimenzí dominance – submise, hostility - afiliace respondenta. V rámci tohoto zkoumání nám statisticky významně vyšel vztah mezi afiliací otce a syna. Je překvapivé, že statisticky významný vztah mezi afiliací matky a afiliací dítěte nevyšel.

Percipovaný způsob výchovy jsme měřili pomocí dimenzí emočního vztahu (komponenta kladná a záporná) a výchovného řízení (komponenta požadavků a volnosti) matky a otce zvlášť. Z výsledků je nejsignifikantnější kladný emoční vztah matky.

7.1 Ověření hypotéz

H1: Hypotéza H1 byla potvrzena. Výsledky výzkumu ukázaly, že nejčastěji zastoupené pole bylo pole č. 3 (výchova charakteristická záporným emočním vztahem a rozporným řízením). Procentuální zastoupení výzkumného vzorku bylo 52,7%.

H2: Hypotéza H2 byla potvrzena. Ve vnímání způsobu výchovy vzhledem k pohlaví jsme zaznamenaly průměrnou diverzitu 9,4%.

H3: Hypotéza H3 byla v rámci našeho výzkumného vzorku vyvrácena. Žádný statisticky významný vztah mezi interpersonální dimenzí dominance – submise otce a interpersonální dimenzí dominance – submise syna jsme nenašli.

H4: Hypotéza H3 byla v rámci našeho výzkumného vzorku vyvrácena. Žádný statisticky významný vztah mezi interpersonální dimenzí dominance – submise matky a interpersonální dimenzí dominance – submise dcery jsme nenašli.

H5: Hypotéza H5 byla potvrzena. Výsledky výzkumu ukázaly, že interpersonální dimenze afiliace otce pozitivně ovlivňuje interpersonální dimenzi afiliace syna.

H6: Hypotéza H3 byla v rámci našeho výzkumného vzorku vyvrácena. Žádný statisticky významný vztah mezi interpersonální dimenzí hostilita - afiliace matky a interpersonální dimenzí hostilita - afiliace dcery jsme nenašli.

H7: Hypotéza H7 byla potvrzena. Kladný emoční vztah matky má vliv na dominanci dítěte.

H8: Hypotéza H8 byla vyvrácena. Podle našich výsledků nemá na interpersonální dimenzi dominance – submise dítěte vliv míra emočního vztahu otce.

H9: Hypotéza H9 byla vyvrácena. Podle našich výsledků nemá na interpersonální dimenzi dominance – submise dítěte vliv míra výchovného řízení matky.

H10: Hypotéza H9 byla vyvrácena. Podle našich výsledků nemá na interpersonální dimenzi dominance – submise dítěte vliv míra výchovného řízení otce.

8 Závěr

Tato práce si kladla za cíl ověřit souvislost mezi styly výchovy v původní rodině jedince a dominantním či submisivním chováním manifestovaným v jeho sociálních vztazích. Pomocí Dotazníku interpersonální diagnózy a dotazníku pro zjišťování způsobu výchovy v rodině jsme získali data k ověření dané souvislosti. Výsledky ukázaly statisticky významnou korelaci mezi kladným emočním vztahem matky a afiliací syna.

Seznam literatury

- Adorno, T. W., Levinson, D. J., Sanford, N., & Frenkel-Brunswick, E. (1950). The Authoritarian Personality. In E. Cashmore & J. Jennins (Eds.), *Racism: Essential Readings*, (2001) (pp. 91–90). New York: Harper.
- Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E., & Wall, S. (2014). *Patterns of Attachment: A Psychological Study of the Strange Situation*. Psychology Press.
- Allen, J. P., Marsh, P., McFarland, C., McElhaney, K. B., Land, D. J., Jodl, K. M., & Peck, S. (2002). Attachment and autonomy as predictors of the development of social skills and delinquency during midadolescence. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 70(1), 56–66.
- Allport, G. (1928). A test for ascendance-submission. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 16(78), 149–160. Retrieved from <http://psycnet.apa.org/journals/abn/23/2/118/>
- Altemeyer, B. (1998). The Other “ Authoritarian Personality .” In *Advances in experimental social psychology* (Vol. 30, pp. 47–92). San Diego: CA: Academic.
- Amato, P., & DeBoer, D. (2001). The transmission of marital instability across generations: Relationship skills or commitment to marriage? *Journal of Marriage and Family*, 63(4).
- Amitay, O. a., Mongrain, M., & Fazaa, N. (2008). Love and control: Self-criticism in parents and daughters and perceptions of relationship partners. *Personality and Individual Differences*, 44(1), 75–85. doi:10.1016/j.paid.2007.07.020
- Aunola, K., Stattin, H., & Nurmi, J. E. (2000). Parenting styles and adolescents’ achievement strategies. *Journal of Adolescence*, 23(2), 205–222.
- Auslander, B. a, Short, M. B., Succop, P. a, & Rosenthal, S. L. (2009). Associations between parenting behaviors and adolescent romantic relationships. *The Journal of Adolescent Health: Official Publication of the Society for Adolescent Medicine*, 45(1), 98–101.
- Bandura, A. (1969). *Social-learning theory of identificatory processes*. *Handbook of socialization theory and research* (p. 262).
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory* (pp. 1–235). General learning press, New York City.
- Bandura, A., & Huston, A. C. (1961). Identification as a process of incidental learning. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 63(2), 311–318.
- Bandura, A., Ross, D., & Ross, S. A. (1961). Transmission of Aggression Through Imitation of Aggressive Models. *Journal of Abnormal & Social Psychology*, 63(3), 575–582.
- Bandura, A., Ross, D., & Ross, S. A. (1963). a Comparative Test of the Status Envy, Social Power, and Secondary Reinforcement Theories of Identificatory Learning. *Journal of Abnormal Psychology*, 67(6), 527–34.

- Barber, B. K. (1996). Parental psychological control: revisiting a neglected construct. *Child Development, 67*(6), 3296–319.
- Bártová, K. (2012). *Vliv homogamie a komplementarity na spokojenost homosexuálních párů*. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze.
- Baumrind, D. (1966). Effects of authoritative parental control on child behavior. *Child Development, 37*(4), 887–907.
- Baumrind, D. (1971). Current patterns of parental authority. *Developmental Psychology, 4*(1).
- Baumrind, D. (1978). Parental disciplinary patterns and social competence in children. *Youth & Society, 9*(3).
- Baumrind, D. (2013). Is a pejorative view of power assertion in the socialization process justified? *Review of General Psychology, 17*(4), 420–427.
- Baumrind, D., Larzelere, R. E., & Owens, E. B. (2010). Effects of Preschool Parents' Power Assertive Patterns and Practices on Adolescent Development. *Parenting, 10*(3), 157–201.
- Belsky, J. (1978). A theoretical analysis of child abuse remediation strategies. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology, 7*(2), 117–121.
- Belsky, J. (1980). Child maltreatment: an ecological integration. *American Psychologist, 35*(4), 320–335.
- Benjamin, L. S. (1974). Structural analysis of social behavior. *Psychological Review, 81*(5), 392–425.
- Benjamin, L. S. (1996). A clinician-friendly version of the Interpersonal Circumplex: Structural Analysis of Social Behavior (SASB). *Journal of Personality Assessment, 66*(2), 248–266.
- Bernard, M., & Bernard, J. (1983). Violent intimacy: The family as a model for love relationships. *Family Relations, 32*(2).
- Berry, K., Wearden, A., Barrowclough, C., & Liversidge, T. (2006). Attachment styles, interpersonal relationships and psychotic phenomena in a non-clinical student sample. *Personality and Individual Differences, 41*(4), 707–718. doi:10.1016/j.paid.2006.03.009
- Bevan, E., & Higgins, D. (2002). Is domestic violence learned? The contribution of five forms of child maltreatment to men's violence and adjustment. *Journal of Family Violence, 17*(3), 223–245.
- Black, D., Sussman, S., & Unger, J. (2010). A further look at the intergenerational transmission of violence: witnessing interparental violence in emerging adulthood. *Journal of Interpersonal Violence, 25*(6).
- Bowlby, J. (1969). *Attachment. ATTACHMENT AND LOSS* (Vol. I). New York.
- Bowlby, J. (1973). *Attachment and loss, Vol. 2 Separation: Anxiety and Anger* (pp. 1–439). Basic Books.
- Bowlby, J. (1988). *A SECURE BASE Parent-Child Attachment and Healthy Human Development* (p. 181). Basic books.

- Brhláčová, M. (2013). *Zhodnocení techniky vyvolávání dominance v páru pomocí společného řazení obrázků dle osobních preferencí*. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze.
- Burgoon, J. K., & Dunbar, N. E. (2000). An interactionist perspective on dominance - submission: Interpersonal dominance as a dynamic, situationally contingent social skill. *Communications Monographs*, 67(1).
- Butler, J. M., Skinner, M., Gelfand, D., Berg, C. a., & Wiebe, D. J. (2007). Maternal parenting style and adjustment in adolescents with type I diabetes. *Journal of Pediatric Psychology*, 32(10), 1227–1237.
- Capaldi, D. M., & Clark, S. (1998). Prospective family predictors of aggression toward female partners for at-risk young men. *Developmental Psychology*, 34(6), 1175–88.
- Cattell, R. B., Blewett, D. B., & Beloff, J. R. (1955). The inheritance of personality; a multiple variance analysis determination of approximate nature-nurture ratios for primary personality factors in Q-data. *American Journal of Human Genetics*, 7(2), 122–46.
- Collins, W. a., & Laursen, B. (2004). Changing Relationships, Changing Youth: Interpersonal Contexts of Adolescent Development. *Journal of Early Adolescence*, 24(1), 55–62.
- Conger, R. D., Cui, M., Bryant, C. M., & Elder, G. H. (2000). Competence in early adult romantic relationships: a developmental perspective on family influences. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79(2), 224–237.
- Cross, J. R., & Fletcher, K. L. (2011). Associations of parental and peer characteristics with adolescents' social dominance orientation. *Journal of Youth and Adolescence*, 40(6), 694–706. doi:10.1007/s10964-010-9585-7
- Cummings, E. M., Goeke-Morey, M. C., & Papp, L. M. (2004). Everyday Marital Conflict and Child Aggression. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 32(2), 191–202.
- Cunningham, M., & Thornton, A. (2006). The influence of parents' marital quality on adult children's attitudes toward marriage and its alternatives: Main and moderating effects. *Demography*, 43(4), 659–672.
- Čáp, J. (1996). *Rozvíjení osobnosti a způsob výchovy* (p. 302). ISV.
- Čáp, J., & Boschek, P. (1994). *Dotazník pro zjišťování způsobu výchovy v rodině*. Psychodiagnostika s.r.o.
- Čáp, J., & Mareš, J. (2001). *Psychologie pro učitele* (p. 656). Praha: Portál.
- Darling, N. (1999). Parenting Style and Its Correlates. *ERIC Clearinghouse on Elementary and Early Childhood Education Champaign IL.*, 61–62.
- Darling, N., & Steinberg, L. (1993). Parenting style as context: An integrative model. *Psychological Bulletin*, 113(3), 487–496.
- Dinero, R. E., Conger, R. D., Shaver, P. R., Widaman, K. F., & Larsen-rife, D. (2008). Influence of Family of Origin and Adult Romantic Partners on Romantic Attachment Security. *Couple and Family Psychology: Research and Practice*, 22(4), 622–632.

- Dixon, L., Browne, K., & Hamilton-Giachritsis, C. (2005). Risk factors of parents abused as children: a mediational analysis of the intergenerational continuity of child maltreatment. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, and Allied Disciplines*, 46(1), 47–57.
- Dixon, L., Hamilton-Giachritsis, C., & Browne, K. (2005). Attributions and behaviours of parents abused as children: a mediational analysis of the intergenerational continuity of child maltreatment. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, and Allied Disciplines*, 46(1), 58–68.
- Dornbusch, S. M., Ritter, P. L., Leiderman, P. H., Roberts, D. F., & Fraleigh, M. J. (1987). The relation of parenting style to adolescent school performance. *Child Development*, 58(5), 1244–57.
- Dunbar, N. (2004). Theory in Progress: Dyadic Power Theory: Constructing a Communication-Based Theory of Relational Power. *Journal of Family Communication*. doi:10.1207/s15327698jfc0403&4_8
- Dunbar, N. E. (2000). *Explication and initial test of dyadic power theory. Dissertation Abstracts International Section A: Humanities and Social Sciences*.
- Feng, D., Giarrusso, R., Bengtson, V., & Frye, N. (1999). Intergenerational transmission of marital quality and marital instability. *Journal of Marriage & Family*, 61(2), 451–463.
- Fraley, C. R., & Davis, K. E. (1997). Attachment formation and transfer in young adults' close friendships and romantic relationships. *Personal Relationships*, 4(2), 131–144. doi:10.1111/j.1475-6811.1997.tb00135.x
- Freedman, M. B., Leary, T. F., Ossorio, a G., & Coffey, H. S. (1951). The interpersonal dimension of personality. *Journal of Personality*, 20(2), 143–61.
- Freud, S. (1996). Nástin psychoanalýzy. In *Spisy z pozůstalosti 1892-1938* (1st ed., Vol. 2, p. 155). Praha: Psychoanalytické nakladatelství.
- Gillernová, I. (2004). Způsob výchovy v současné české rodině z pohledu dospívajících chlapců a dívek. *Psychologické Dny 2004: Svět Žen a Svět Mužů: Polarita a Vzájemné Obohacování: Sborník Příspěvků Z Konference Psychologické Dny*, 1–14.
- Gillernová, I. (2009). *Edukační interakce rodičů a dětí a její proměny v reflexi dospívajících* (No. 3). Praha.
- Grych, J. H., & Fincham, F. D. (1990). Marital conflict and children's adjustment: A cognitive-contextual framework. *Psychological Bulletin*, 108(2), 267–290.
- Gurtman, M., & Pincus, A. (2003). The circumplex model: Methods and research applications. *Handbook of Psychology*, 409 – Leary circle – Dominance x submission.
- Hare, A., Miga, E., & Allen, J. (2009). Intergenerational transmission of aggression in romantic relationships: The moderating role of attachment security. *Journal of Family Psychology*, 23(6), 808–818.
- Hareli, S., Shomrat, N., & Hess, U. (2009). Emotional versus neutral expressions and perceptions of social dominance and submissiveness. *Emotion*, 9(3), 378.

- Harlow, H. F., & Harlow, M. K. (1962). The effect of rearing conditions on behavior. *Bulletin of the Menninger Clinic*, 26, 213.
- Harlow, & Zimmerman. (1959). Affectional responses in the infant monkey. *Science*, 130(3373), 421.
- Hawley, P. H. (1999). The Ontogenesis of Social Dominance: A Strategy-Based Evolutionary Perspective. *Developmental Review*, 19(1), 97.
- Hawley, P. H. (2003). Strategies of control, aggression, and morality in preschoolers: An evolutionary perspective. *Journal of Experimental Child Psychology*, 85(3), 213.
- Hawley, P. H. (2007). Social dominance in childhood and adolescence: Why social competence and aggression may go hand in hand. In *Aggression and Adaptation: The Bright Side to Bad Behavior* (p. 1).
- Hazan, C., & Shaver, P. (1987). Romantic love conceptualized as an attachment process. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(3), 511–24.
- Hazan, C., & Shaver, P. (1994). Attachment as an organizational framework for research on close relationships. *Psychological Inquiry*, 5(1), 1–22.
- Henning, K., Leitenberg, H., Coffey, P., Bennett, T., & Jankowski, M. K. (1997). Long-term psychological adjustment to witnessing interparental physical conflict during childhood. *Child Abuse & Neglect*, 21(6), 501–15.
- Hetherington, E. M. (1965). A developmental study of the effects of sex of the dominant parent on sex-role preference, identification, and imitation in children. *Journal of Personality and Social Psychology*, 2(2), 188–194.
- Hetherington, E. M., & Frankie, G. (1967). Effects of parental dominance, warmth, and conflict on imitation in children. *Journal of Personality and Social Psychology*, 6(2), 119–25.
- Hoeve, M., Dubas, J. S., Gerris, J. R. M., van der Laan, P. H., & Smeenk, W. (2011). Maternal and paternal parenting styles: unique and combined links to adolescent and early adult delinquency. *Journal of Adolescence*, 34(5), 813–27.
- Chang, L., & Schwartz, D. (2003). Harsh parenting in relation to child emotion regulation and aggression. *Journal of Family Psychology*, 17(4), 598.
- Chao, R. K. (1994). Beyond Parental Control and Authoritarian Parenting Style: Understanding Chinese Parenting through the Cultural Notion of Training. *Child Development*, 65(4), 1111.
- Chao, R. K. (2001). Extending research on the consequences of parenting style for Chinese Americans and European Americans. *Child Development*, 72(6), 1832.
- Jankowski, M., & Leitenberg, H. (1999). Intergenerational transmission of dating aggression as a function of witnessing only same sex parents vs. opposite sex parents vs. both parents as perpetrators of domestic violence. *Journal of Family Violence*, 14(3), 267–279.
- Kagan, J. (1958). The concept of identification. *Psychological Review*, 65(5), 296–305.
- Kalmuss, D. (1984). The intergenerational transmission of marital aggression. *Journal of Marriage and the Family*, 46(1).

- Klapilová, K., Cobey, K. D., Wells, T., Roberts, S. C., Weiss, P., & Havlíček, J. (2014). Current hormonal contraceptive use predicts female extra-pair and dyadic sexual behavior: evidence based on Czech National Survey data. *Evolutionary Psychology: An International Journal of Evolutionary Approaches to Psychology and Behavior*, 12(1), 36–52.
- Lamborn, S. D., Mounts, N. S., Steinberg, L., & Dornbusch, S. M. (1991). Patterns of Competence and Adjustment among Adolescents from Authoritative, Authoritarian, Indulgent, and Neglectful Families. *Child Development*, 62(5), 1049–1065.
- Leary, T., Sucek, R. F., & LaForge, R.L. (USA), úprava: Kožený, Ganický. (1976). Dotazník interpersonální diagnózy – ICL. *Journal of Personality Assessment*. Bratislava: Psychodiagnostické a didaktické testy.
- Lewin, K., Lippitt, R., & White, R. (1939). Patterns of aggressive behavior in experimentally created “social climates.” *The Journal of Social Psychology*, 10(2), 271–299.
- Lukšíková, L. (2013). *Kvalitativna analýza variability neverbálnych prejavov dominancie u dlhodobých partnerských dvojíc*. Bakalárska práca. Univerzita Karlova v Praze.
- Maccoby, E. E. (1992). The role of parents in the socialization of children: An historical overview. *Developmental Psychology*, 28(6), 1006–1017.
- Maccoby, E. E., & Martin, J. A. (1983). Socialization in the context of the family: parent-child interaction. In P. H. Mussen (Ed.), *Handbook of child psychology: formerly Carmichael's Manual of child psychology*.
- Maslow, A. H. (1937). Dominance-feeling, behavior, and status. *Psychological Review*, 44(5), 404–429.
- Maslow, A. H. (1942). Self-Esteem (Dominance-Feeling) and Sexuality in Women. *The Journal of Social Psychology*, 16(2), 259–294.
- Mast, M. S., & Hall, J. A. (2003). Anybody can be a boss but only certain people make good subordinates: behavioral impacts of striving for dominance and dominance aversion. *Journal of Personality*, 71(5), 871–91.
- Mast, M. S., & Hall, J. A. (2004). When is dominance related to smiling? Assigned dominance, dominance preference, trait dominance, and gender as moderators. *Sex Roles*, 50(March).
- Mihalic, S., & Elliott, D. (1997). A social learning theory model of marital violence. *Journal of Family Violence*, 12(1), 21–48.
- Mikulincer, M. (1998). Attachment working models and the sense of trust: An exploration of interaction goals and affect regulation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(5), 1209–1224.
- Milevsky, a., Schlechter, M. J., & Machlev, M. (2011). Effects of parenting style and involvement in sibling conflict on adolescent sibling relationships. *Journal of Social and Personal Relationships*, 28(8), 1130–1148.
- Murphy, C. M., & Blumenthal, D. R. (2000). The mediating influence of interpersonal problems on the intergenerational transmission of relationship aggression. *Personal Relationships*, 7(2), 203–218. doi:10.1111/j.1475-6811.2000.tb00012.x

- Mussen, Ph. E. (1983). Socialization in the context of the family: Parent-child interaction. In *Handbook of Child Psychology, 4th Ed: Vol. 4: Socialization* (4th ed.).
- Nosko, A., Tieu, T.-T., Lawford, H., & Pratt, M. W. (2011). How do I love thee? Let me count the ways: parenting during adolescence, attachment styles, and romantic narratives in emerging adulthood. *Developmental Psychology, 47*(3), 645–57.
- Papalia, D. E., & Wendkos, S. O. (1992). *Human Development* (5th ed., p. 632). New York : McGraw-Hill, 1992.
- Pincus, A. L., Gurtman, M. B., & Ruiz, M. a. (1998). Structural analysis of social behavior (SASB): Circumplex analyses and structural relations with the interpersonal circle and the five-factor model of personality. *Journal of Personality and Social Psychology, 74*(6), 1629–1645.
- Pratto, F., Sidanius, J., Stallworth, L. M., & Malle, B. F. (1994). Social dominance orientation: A personality variable predicting social and political attitudes. *Journal of Personality and Social Psychology, 67*(4), 741–763.
- Průšová, D. (2013). *Strategie dominování v partnerských interakcích*. Diplomová práce. Pražská vysoká škola psychosociálních studií.
- Puts, D. A., Gaulin, S. J. C., & Verdolini, K. (2006). Dominance and the evolution of sexual dimorphism in human voice pitch. *Evolution and Human Behavior, 27*(4), 283–296.
- Ridgeway, C. L., Berger, J., & Smith, L. (1985). Nonverbal Cues and Status: An Expectation States Approach. *American Journal of Sociology, 90*(5), 955–978.
- Rollins, B., & Bahr, S. (1976). A theory of power relationships in marriage. *Journal of Marriage and the Family, 38*(4), 619–628.
- Sadalla, E. K., Kenrick, D. T., & Vershure, B. (1987). Dominance and heterosexual attraction. *Journal of Personality and Social Psychology, 52*(4), 730–738.
- Sartaj, B., & Aslam, N. (2010). Role of Authoritative and Authoritarian Parenting in Home, Health and Emotional Adjustment. *Journal of Behavioural Sciences, 20*(1), 47–66.
- Shucksmith, J., Hendry, L., & Glendinning, A. (1995). Models of parenting: Implications for adolescent well-being within different types of family contexts. *Journal of Adolescence, 18*, 253–270.
- Simons, R., Lin, K., & Gordon, L. (1998). Socialization in the family of origin and male dating violence: A prospective study. *Journal of Marriage and the Family, 50*(1), 467–478.
- Spera, C. (2005). A Review of the Relationship Among Parenting Practices, Parenting Styles, and Adolescent School Achievement. *Educational Psychology Review, 17*(2), 125–146.
- Steinberg, L., Lamborn, S. D., Darling, N., Mounts, N. S., & Dornbusch, S. M. (1994). Over-time changes in adjustment and competence among adolescents from authoritative, authoritarian, indulgent, and neglectful families. *Child Development, 65*(3), 754–70.
- Steinberg, L., Lamborn, S. D., Dornbusch, S. M., & Darling, N. (1992). Impact of parenting practices on adolescent achievement: authoritative parenting, school involvement, and encouragement to succeed. *Child Development, 63*(5), 1266–81.

- Strayer, F. F., & Strayer, J. (1976). An Ethological Analysis of Social Agonism and Dominance Relations among Preschool Children. *Child Development*, 47(4), 980.
- Strum, S. C. (1994). Reconciling aggression and social manipulation as means of competition: I. *International Journal of Primatology*, 15(5), 739–765.
- Suomi, S. J., & Harlow, H. F. (1972). Social rehabilitation of isolate-reared monkeys. *Developmental Psychology*, 6(3), 487.
- Van IJzendoorn, M. H., & Bakermans-kranenburg, M. J. (1997). Intergenerational transmission of attachment: A move to the contextual level. *Attachment and Psychopathology*, 135–170.
- Wareham, J., Boots, D. P., & Chavez, J. M. (2009). A test of social learning and intergenerational transmission among batterers. *Journal of Criminal Justice*, 37(2), 163–173.
- Watkins, C. D., Jones, B. C., & DeBruine, L. M. (2010). Individual differences in dominance perception: Dominant men are less sensitive to facial cues of male dominance. *Personality and Individual Differences*, 49, 967–971. doi:10.1016/j.paid.2010.08.006
- Wedlichová, I. (2006). *Způsob výchovy v rodině a interakční tendence osobnosti dospívajících*. Disertační práce. Univerzita Karlova v Praze.
- Whitton, S. W., Waldinger, R. J., Schulz, M. S., Allen, J. P., Crowell, J. A., & Hauser, S. T. (2008). Prospective associations from family-of-origin interactions to adult marital interactions and relationship adjustment. *Journal of Family Psychology : JFP : Journal of the Division of Family Psychology of the American Psychological Association (Division 43)*, 22(2), 274–86.
- Winiarská, M. (2012). *Souvislosti mezi percipovaným způsobem výchovy v rodině a úrovni tvořivosti studentů*. Diplomová práce. Masarykova Univerzita, Brno.
- Young, L. C. (2011). *Young Adults' Perceptions of Parental Differential Treatment: Measurement and Relations to Psychological Adjustment, Attachment Style, and Close Relationships*. Dissertation. University of Victoria.